

Припремио:

ДУШАН ПАРАВАЦ

ТРЕБАВА

предјели, људи, обичаји

Издавач:

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ДОБОЈ

За издавача:

Мр Алекса АЛАЦИЋ

Редакциони одбор:

Борислав ПАРАВАЦ, предсједник

Радован МИЛИЋЕВИЋ-РАДЕК

Александар ФИЛИПОВИЋ

Војо ВУКОВИЋ

Слободан МИЋИЋ

Рецензенти:

Добрила ЂЕЛИЋ, етнолог

Павле СТАНИШИЋ, књижевник

Лектор:

Милева БАНДУКА, професор

Штампа:

ДД „ГРАФИЧАР“ ДОБОЈ

За Штампарију:

Инж. Симеун БУКЕЛЛОВИЋ

Добој, марта 1994. године

Припремио: Д. ПАРАВАЦ

ТРЕБАВА

предјели, људи, обичаји

Прилози за монографију (I)

Добој, марта 1994.

»Пред читаоцем је сабрана грађа, казивања и фотографије о Требави као етничко-предеоној целини са циљем, поред осталог, да прошири сазнања о овом простору и народу који га насељава, а у форми монографије.

Методолошки, аутор настоји да се бар дотакне свих периода људског живљења на овом тлу, и тако, у хронолошком низу, осветли неку тамну страницу прошлости. У колоплету историје и њиме условљеним, дотиче се аутор и неких антропогеографских, економских, друштвених и 'политичких проблема. И тај приступ и стил излагања даје једну целину, а другу чини другачији приступ историјским догађајима уочи и током другог светског рата, па се стиче утисак да је аутор свој рад поделио на два дела, иако то формално није обележено . . .«.

(Добрила БЈЕЛИЋ, етнолог)

»Историјске, етнолошке и друге карактеристике ове етничко-просторне целине обраћене су према мериторној литератури и аутентичним документима, тако да ова публикација представља први озбиљнији рад у овој области и солидну основу за будућа научна истраживања. Писана без научних претензија, ова књига ће бити незаobilазна научна литература, а у животу овог краја значајан елеменат историјске меморије народа и његовог развоја у будућности . . .«.

(Павле СТАНИШИЋ, књижевник)

УМЈЕСТО УВОДА

Брошура **ТРЕБАВА — предјели, људи, обичаји**, садржи краћи осврт на развој ове етничко-предјеоне цјелине од праисторије до данас. Подсјетиће читаоца на аутохтоност становништва које живи у овом крају, на његово поријекло, национални и социјални идентитет, обичаје, културу и вјековну борбу за опстанак и слободу.

Садржај публикације послужиће и као повод и основ за припрему нове и садржајније монографије о Требави и ширем подручју (Вучјак, Кријин и Озрен). При томе ће бити исправљене евентуалне (у оваквим публикацијама готово неизбјежне) грешке, мањкавости и пропусти, нарочито из периода другог светског рата, чије су драме и епизоде, као и многе врло значајне чињенице, до сада у много случајева једнострano и необјективно приказиване. Преживјели свједоци ће нам, објективним казивањем документима и фотоснима у томе помоћи, па их и овим путем позивамо и молимо за такве прилоге и доприносе историји и истини.

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Етничко-просторну цјелину ТРЕБАВА (словенска ријеч Требава и значи **ЖРТВЕНИК**) у јужном смислу чини неколико села сконцентрисаних око Требавца (644 м): **Горња Толиса, Врањак, Копривна, Кожухе, Горњи Осјечани, Доњи Осјечани, Чивчије, Сјенина, Палежница.**

У ширем смислу Требаву обухватају и села: **Станић Ријека, Свјетлича, Костајница, Грапска, Товира, Прањковци, Бушлетић, Џеров Гај, Таревци, Скугрић Доњи, Скугрић Горњи, Ријечани Горњи, Кужњача, Кречане Доње, Зелиња Горња, Зелиња Доња, Скиповац, Дуга Њива, Лукавица, Малешини, Стјепан Полье, Соко, Међећа Горња, Клокотница, Бријесница Велика, Бријесница Мала, Поријечје, Сјенина Ријека.**

Етничко-просторна цјелина Требава, која се простира на око 1500 квадратних километара, са више од 100.000 становника, већином православних, оивичена је са западне стране, од Добоја према Посавини, ријеком Босном, с југа од Озрене Требава се одваја ријеком Спречом, а источна страна, према Грачаници и Градачцу, омеђена је тим општинским центрима, које неки, такође, сматрају дијелом великог требавског комплекса. Са сјеверне стране Требаву од Посавине дијели Модрича. Источно је планина Мајевица, а са западне стране су планине Вучијак и Крњин (лијева страна ријеке Босне, од Плочника код Добоја).

ДУГА ЊИВА — ИСТИНЕ И ЛЕГЕНДЕ

Када се прегледају археолошко-историјски локалитети на простору планинског горја Требаве, најприје се уочава висораван **Дуга Њива**. Овдје су, несумњиво, изворишта и развођа требавских вода, а како су путеви везани за ријечне токове, Дуга Њива је вијековима била раскршће и стјециште путних правца кроз Требаву.

На Дугој Њиви су сачувани трагови најстарије хришћанске цркве на Требави. То је локалитет Белија (»ту је била црква од вијека«, па је »избјегла пред Турцима«). Овде је, изгледа, поштован култ неког божанства плодности, јер су светковине одржаване у вријеме љетне дугодневнице. Старословенско божанство плодности је било женског рода, јер је тако и код других индоевропских народа. Појавом хришћанства нису могли бити заустављени изласци народа средином љета на Дугу Њиву ради жетве и молитве. Зато су хришћански оци нашли неког свог прикладног светитеља, па је његовом култу посвећена црква на Белијама. Успомена на старословенско божанство плодности сачувана је у називима и именима многих околних требавских поља, висова, рјечица. Можда је у вези с тим и велика светковина на Дугој Њиви поводом Огњене Марије која се одржава крајем јула.

У сјеверној подгорини Требаве, на подручју села Аврамовине, један пут носи назив Тријебни или Тријебин пут. Можда је ово светиште на Требави било заједничко за много шире географско подручје. Изнад десне обале рјечице Бабешнице, на територији села Таревци, на примјер, налази се поље Балвануша, а изнад њега је брежуљак Видинчић. Код стarih Словена је идол (дрвени кип божанства у светилишту), имао назив »балван, болван«. Световид је, такође, назив божанства наших предака. Вид има свог женског божанског парњака по имену Вида, а такво је и име сусједном селу на сјеверним обронцима Требаве.

БРДИМА И ДОЛИНАМА

Већи дио требавског комплекса је брдовит, испресијеџан долинама и висовима, од којих неки достижу врхове Требавца (Шамуница — Вис 692 м, Коса 655, Јавор 658, Сплетена Липа 656 м, Бецањ, Дуја, Циганиште 675 м). Требава има и своју богату равницу и она се простире углавном поред ријеке Босне, од Добоја, у дужини од око 40 километара. Ове се површине засијавају углавном житарицама —

пшеницом и кукурузом, а прошаране су и ријетким тојловим и врбовим растињем. Нажалост, ријека Босна се врло често након обилних падавина излије из свог корита и разлије равницом. Након таквих поплава ријечно корито се на многим дијеловима равнице, више или мање, деформише уништавајући знатне плодне површине.

ЦРКВА НА ДУГОЈ ЊИВИ завршена је 1992. године. Овај свети спомен-храм освештао је Његово Преосвештенство владика Василије. Посвећена је свим српским новомученицима од Косова до данас. Кум овог светог храма је пуковник Миливоје Симић.

На легендарној Дугој Њиви народни збор се одржава од памтијека и „везан“ је за Огњену Маријуј (св. велимуч. Марина — крајем јула), непосредно пред св. Илију (2. августа). Осим богатог вјерског ритуала, тога дана на Дугој Њиви организована су и разна надметања, нека врста „Сеоске олимпијаде“, играна су кола и пјевање, а когод је дошао на ову висораван, био је обилато угошћен јелом и пићем које је народ доносио. Ова традиција је, нажалост, била стаља, али се сада обновља.

Брдски дијелови Требаве, нарочито око Дуге Њиве, богати су шумом, претежно листопадном, што је карактеристично за цијело ово подручје. Највише је букове шуме (Бе-

цањ), затим храстове и церове. На падинама Дуге Њиве, према Модричи, има мањих комплекса четинара. Овај предио раније је био веома богат храстовом шумом, али је она између два рата проријеђена. Лиферанти дрветом браћа Кондићи из Осјечана имали су пилану у Копривни и државне концесије за сјечу, прераду и продају храстовине. Током и након другог свјетског рата уништено је велико шумско богатство Требаве узурпацијама, бесправном сјечом и продајом од стране државе.

Требавске шуме су од давнина познате по богатој и разноврсној дивљачи, нарочито срнама, дивљим свињама, вуковима и лисицама. Стога је након другог свјетског рата био почeo да се развија ловни туризам. У осјечанском пољу је, на пример, прије двадесетак година организовано савремено ловиште на око 3000 хектара земљишта са богатим фондом срнеће дивљачи, фазана, зечева, јаребица, дивљих патака ...

Ово подручје сјевероисточне Босне, заправо цијела Требава, надалеко је познато по разноврсном воћном фонду. Нарочито је богата шљивом. Чувена је осјечанска рака, чији су крупни, мало замагљени плави плодови обишли свијет, све пољопривредне сајмове, на којима су побрали највиша признања, како за квалитет у сировом стању тако и у технолошкој преради. Дио ових производа данас користи и добојска прерадивачка индустрија »Босанка« за производњу сокова, цема, мармеладе и других прехранбених артикала. Ипак, не мали дио, више од 90% рода, још увијек оде у ракијске казане.

Раније је на брдском дијелу Требаве било развијено сточарство, најчешће овчарство, а гајене су и козе од којих је било вишеструке користи. Тако су домаћинства из равничарских и планинских подручја обично вршила размјену: стоку и ракију за житарице. Савременија обрада земље почела је у овом крају у првим годинама десетог вијека,

када су се појавили први плугови и копачице, најприје коњане, а затим фабричке израде. Плуг се тада звао »Видак«, по мајстору ковачу и колару Видаку. Каснији плугови »гвоздењаци« захтијевали су јачу запрегу, коњску или воловску.

Климатске прилике, педолошки састав и геоморфолошке карактеристике тла, погодују пољопривредној производњи, поготово воћарској у требавском крају. Од воћарства највише је шљиве пожегаче, затим јабуке, крушке и ораси. До другог свјетског рата у селима је било много сушара (пушнице) у којима је сушено воће, углавном шљиве, крушке и јабуке.

ПОРИЈЕКЛО СТАНОВНИШТВА

Становништво Требаве је у националном и вјерском смислу мјешовито, али нема мјешовитих села, она су чисто српска или мусиманска.

Историјски извори указују на то да је подручје Требаве било настањено током свих периода у развоју људског рода. Многобројни материјални докази то потврђују, од праисторије до средњег вијека, па даље, нарочито од почетка турског освајања ових крајева, аустро-турских ратова у 17. и 18. вијеку и аустроугарске окупације Босне и Херцеговине 1878. године, те током првог и другог свјетског рата. У тим историјским мијенама, нарочито од краја 4. вијека н. е. забиљежени су велики покрети и сељење народа, велике сеобе, које ће утицати на формирање етничке карте Европе, а трагове ће оставити и на овом подручју.

»Посебно тешка времена и велике сеобе хришћана у овим крајевима наступиле су послије 1527. године, јер од тога доба кроз Босну пролази силна Турска војска из Азије и Румелије ради даљег освајања Угарске, Будима, Беча и Прага. Овај непрекидни талас стотина хи-

љада ратника, опустошио је и порушио цркве и манастире, градове и села у Босни, приморавајући већи дио босанских хришћана да траже спас у бјекству« — записао је познати руски путописац Александар Гиљфердинг прије 140 година када је обишао већи дио Херцеговине, Босне и Србије. — »Тако се десило да су пространи комплекси земљишта, као на примјер плодна Посавина... опустјели и обрасли шумом; Становништво је бежало дубоко у бруда средње Босне, а враћали се чим би завладао ред и мир«.

Али, још страшније патње и посљедице по хришћанско становништво сјевероисточне Босне наступиле су након пораза Турака код Беча и њиховог огорченог и побеђеног повратка у нереду кроз ове крајеве. И тада су одреда рушили цркве и манастире, и све друго што им је било на путу. »Тада је хиљадама хришћана са својим свештеницима побјегло у сусједне крајеве. Овакво стање трајало је све до 1739. године када је закључен мир између цара Карла VI и Турака. Хришћани су почели поново насељавати Посавину...« — пише Гиљфердинг. Значајно је да се на овом мјесту запише и Гиљфердингов утисак о клими, екологији и још неким карактеристикама овог краја. »Земља обилује ријекама и рјечицама, али је само Сава пловна и она дијели Босну од Славоније. Претпоставља се да би се и ријека Босна могла мало очистити за пловидбу. Поднебље је здраво... Земљиште је готово свуда плодно. Главни пољопривредни производи су: раж, зоб, јечам, кукуруз, затим јабуке, шљиве, па храст, бријест, лијеска, а на планинама јова, јела, бреза...«).

Старије камено доба (палеолит) рачуна се као вријеме када ове просторе први пут насељава човјек (прије око 60000 година). Становништво је живјело од лова; а становало под шаторима сачињеним од животињске коже, претеж-

но поред ријеке Босне. Временом људи су стварали оружја и оруђа за рад, нарочито с открићем бакра (метално доба). Има много металних предмета од »чистог бакра«: сјекире, ножеви, накит... пронађени на подручју Требаве и Озрена где су биле и рудишта бакра (старост им је око 4.500 до 4.000 година).

СПЛЕТЕНА ЛИПА, један је од висова Требаве (656 м), за који су везане многе легенде. Одавде се једним погледом обухватају дијелови неколико општина — модричке, градачачке, грачаничке, опачке, доњобосанске, шамачке...

Освајањем ових подручја од стране Римљана током 1. вијека, престаје праисторија и почиње историјско доба, почиње економски напредак и развој писмености и културе. На Балкан током 7. и 8. вијека стижу Словени. Првобитна и најстарија територија где су живјеле прве словенске родовске заједнице — жупе биле су дио долине ријеке Босне, од ушћа Лијешнице код Маглаја до почетка равнице Посавља код Модриче, коначно и простори око доњег дијела Спрече.

Према турским пописима из 16. вијека, подручје Требаве је насељено Власима (српска сточарска племена), које, својим освајањем ових простора, доводе Османлије из јужних крајева. Постоји историјски извор да су се Власи до 1528. године настанили у девет села у нахији Соко: Грачаница, Дреновац, Ораховица, Доња и Горња Лохиња, Бријесница, Клокотница, Стјепан Поље и још неколико мањих насеља чија се имена не наводе. Поред ових Влаха, у мањој мјери било је досељавања од Дрине. Тако се у турским пописима из 1528. године на подручју Теочака помиње село Тошино или Подлистина, а исти назив сретамо 1548. године на Босни код Добоја, када је пописано село Грапска са Подлистином. То значи да су ти родови донијели топониме са собом.

Познато је, међутим, да је и прије досељавања овог становништва у требавски крај, овде било Срба старосједилица, које изричito спомињу турски пописи из 15. вијека. У ове крајеве даље досељавају Срби из Херцеговине, Србије, Црне Горе, Санџака, Крајине ...

НАСЕЉА И РОДОВИ

Село СКУГРИЋ се спомиње у Нахији Кушлат још 1476. године, а године 1533. спомиње се као мерза Скугрић у нахији Ненавиште, док се пописом из 1548. године ово село зове Горњи и Доњи Скугрић. Из Херцеговине досељеници у ово село су Митровићи (први род), затим Ђакићи (старином Скондаји), па Милановићи, Мишићи, (први род), Савићи, Дугићи, Јосиповићи, Кевићи, Раулићи; из Црне Горе у Скугрић су доселили Милановићи (старином Јелићи), Богдановићи, Јовићевићи; Белдари или Симићи су дошли из Равних Котара, а имају и огранке Новаковиће, Јовановиће и Белдаре у Горњој Толиси. Данашњи Скугрићани су доселили и из су-

сједних мјеста: Жабари, Толиса, Мионица, Црквина, Брвник, Зелиња, затим из Лике и Смедерева.

Храм Рођења Богородице у Скугрићу, освећен 1940. већ при самом погледу вјерника из порте, узбуђује и надахњује ...

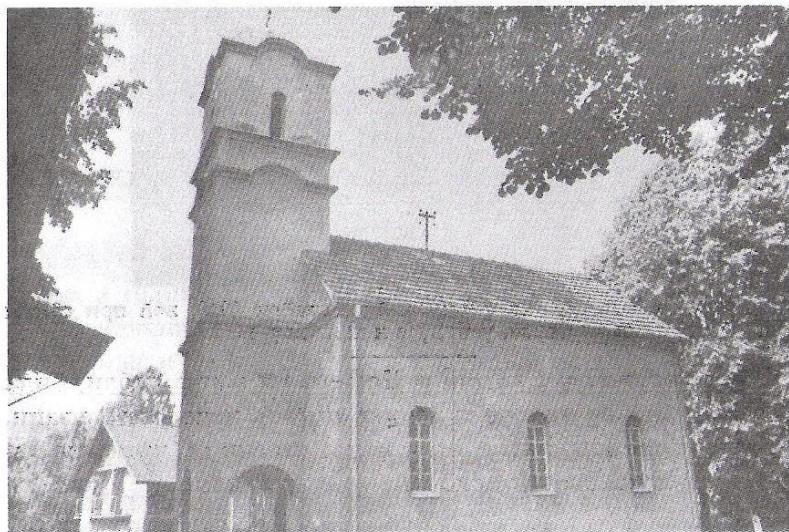
По предању, у Скугрићу Доњем, на њиви Тубли, била је црква чије су »плоче и велике цигле« ископали сељаци. Цигле су биле квадратне, а на њима отисци од крмећих папака. Недалеко одатле ископана је и гробница.

Приликом археолошког ископавања дијела Требаве 1964. године, на локалитету Градина у Скугрићу откривени су остаци утврђења од насute земље. Градина је била јако

и важно словенско утврђење на том дјелу. Требаве према Панонској низији. На обали рјечице Толисе налази се велико утврђење средњовјековне жупе Ненавиште и оно се везује за вријеме владавине босанског бана Стјепана Котроманића.

Откопавање у Скугрићу, такође, је открило и локацију звана Џигла, чије једно узвишење мјештани зову Црквина и Тубла. Џигла је велики простор од десетак хектара површине на чијим висовима постоје остаци културе, а цијели простор је омеђен коритом рјечице Толисе. Пронађено је и једно гробље са остацима изгорјелих костију умрлих, а такође и неколико фрагмената и кременог алата, што упућује на неолитско поријекло овог налазишта у Скугрићу.

Старосједиоци ВРАЊАКА су Ристићи. Врањачка Требава у записима се назива и — Арнаути, а главни дио становника доселио се из старе Србије (Новопазарски Санџак).

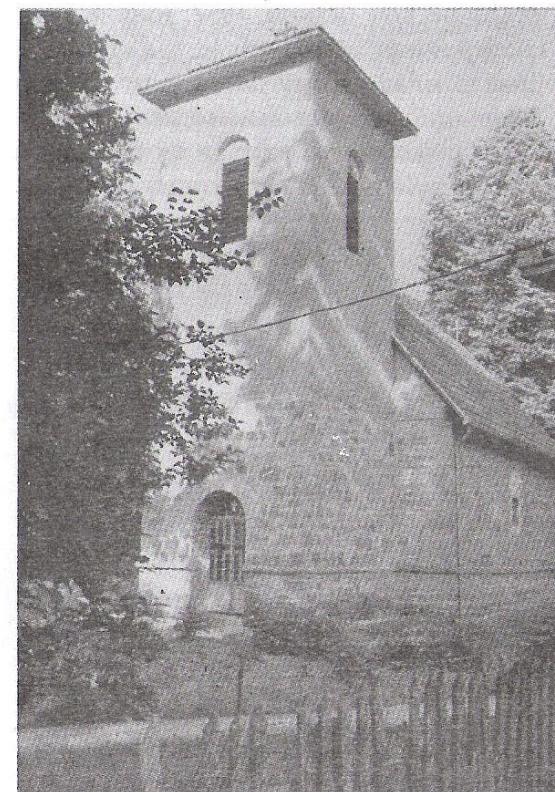

Црква Св. Борба у Врањаку, освећена 1959. У хладу липе, тог исконског словенског дрвета, многи тајни договори о одбрани и побједи, постajали су стварност.

Према казивању мјештана Врањака, у засеоку Брђани, постојало је »мацарско гробље«, а неки други мјештани кажу да се ради о два орнаментисана стећка у облику саркофага.

У Врањаку се налазе очувани и трагови утврђења Градац. Становници овог села кажу да је ту био »грчки град«, затим »град проклете Јерине«.

У КОПРИВНУ род Лазића доселио је са Купреса (ранije су се звали Бијелкићи), а род Грујића (ранije Вучковића) прешао је из Больанића (Подстијења). Занимљиво је да

„Осјечани и Кожухе равне, и Копривна, то су села фина“ — колико ли је пута у колу, послије службе Божије, испјевана ова пјесма код масивно грађене цркве у Кокровни.

је године 1572. Копривна припадала Кадилуку Грачаница. Те године кадија тражи да се »умјесто умрлог Милоша, сина Вучихне, за примућара постави његов син Лука«.

Род Кузмановића доселио је у Копривну из Руме, односно из Кузмина, а Чакаревићи из Крајине.

Породица КУПРЕС у КОЖУХЕ је, како се може и претпоставити доселила — са Купреса. Сајићи су се овде »посијали« на помало драматичан начин: Сајо, син Марка Прешића из Костајнице код Добоја, 1857. године побјегао је у Кожухе од костајничког бега, који је тражио да Сајо, када се оженио, доведе младу њему да са њим прву ноћ спава. Пошто Сајо није хтио да удовољи његовом захтјеву, бег је сутрадан дошао пред његову кућу да га убије. Сајо је био бржи, дохватио је кубуру и бега ранио у руку. Затим је са

Нова црква Св. Илије у Кожухама, освећена 1972. године. Под кроњем старе липе поред цркве, сваке године, 2. августа, на Илиндан, заиграју у исто вријeme и по четири кола момака и дјевојака, али, Богами, и оних старијих. Саграђена је на мјесту где је била стара црква.

младом побјегао у Кожухе. Отуда је сада у Кожухама породица Сајић.

Кожушки Вуковићи потичу издалека, из села Убли, на Оријену, изнад Игала и Херцег Новог. Брачни пар Вук и Савица изbjегли су из овог краја и настанили се у Бргули. Њихов син Вид бавио се трговином свињама, док се Видов син Марко Вуковић, осим пољопривреде, опредјелио и за савременије трговање: сишао је у Кожухе, направио кућу и почeo да развија трговину. Ту је добио и наследника, сина Васу, који је у Тузли завршио трговачку школу и постао угледан домаћин и трговац.

Маркан Вуковић, син Каравида Вуковића, за живота увијек, кадгод би попу давао »читуљу«, за помен мртвим, у цркви, прво наводи имена Вука и Савице. Према легенди то се чини зато што су њих двоје ту, поред рјечице »Бргуле« (сјеверни дио данашњих Адара) засновали свој »дом« — — путујући кроз беспућа, бјежећи од бега који је хтио прву ноћ да спава са младом. Собом су носили и пијетла, који је цијелим путем ћутао, а онда закукуријекао баш ту где су Вук и Савица засновали огњиште.

Као угледни домаћини и Срби, Маркан и његов син Вако лоше су пролазили за вријеме окупације. Аустроугарски окупатор одвео је Ваку у логор интернираца у Арад, а Маркану су држали као таоца и малтретирали. Ни у другом свјетском рату Вако није борео прошао.

У завичају Вука и Савице, код Херцег Новог, још постоји цијело њихово племе.

Породица ГОСТИЋ у Кожухе је доселила из Скиповца, а у то село њихови преци дошли су из Црне Горе. Из Скиповца су у Кожухе преселила два брата Иго и Џвијан, па по Иги ову породицу данас зову и — Игићи.

Село Кожухе добило је име по томе што су дошљаци носили кожухе (кожуне — хаљетке од овчије коже). Били су ковачи.

На сјеверном дијелу Кожуха била је градина, а ово село се спомиње још 1446. године. Изњедрило је дosta интелектуалаца, официра, трговаца, културних радника, чланова националних друштава и организација. Мјештани су увијек били сложни. Гајили су изворни народни фолклор, али су уносили и савремене облике културе, формирањем култур-

Дјевојачка ношња на Требави (Кожухе) почетком 20. вијека.

но-забавних друштава, од којих је најстарија тамбурашка секција чији је један од члника деценијама био Ристо Стевановић звани »Грм«. Кожушке културно-умјетничке секције често су гостовале у селима на Требави и много даље. До пред почетак овог рата у Кожухама је одржаван и фестивал народног изворног фолклора и смотра најатрактивније и најљепше народне ношње у Босни и Херцеговини.

У току другог свјетског рата, када у овом дијелу Босне нигдје није било пијаца — била је у Кожухама.

ОСЈЕЧАНИЦИ (село ОСЈЕЧАНИ) поријеклом су претежно Херцеговци: Бурићи, Јовићи, Цвјетковићи, Спасојевићи (Пајуновићи), сви су од рода Видовића, а у ово село на Требави дошли су прије око 200 година. Затим, такође Херцеговци, овде су и: Николићи, Симићи, Шамуни, Радићи, Павловићи, Милићевићи, Милићи, Јаћимовићи, Томанићи, Јосићи, Колаковићи... Ево још неких карактеристичних родова Осјеча-

Црква Св. Ваведења у Осјечанима саграђена и освећена 1881. године високо се издиже над широком панорамом овог требавског подраја.

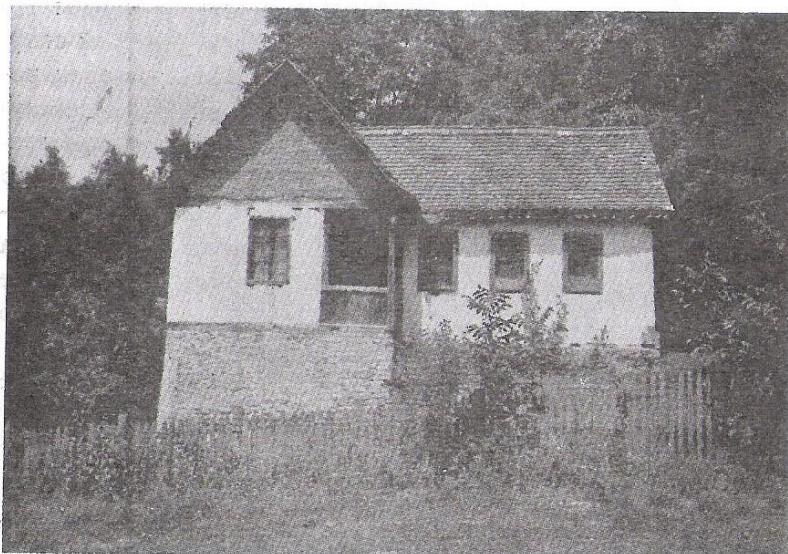
наца: други род Митровића је од Скопља, а Гегићи и Васићи од Битоља. Из долине Спрече овдје су се доселили Поповићи (Калајџићи), они су из Кртова на Озрену. Милошевићи су из Бољанића, под Озреном, а старији род им је поријеклом из Црне Горе. Тубићи су из Лохиње, а из средње и западне Босне су Лукићи, Пејчићи од Травника, Цвијановићи из Брезових Дана, Петровићи и Стојановићи из Шњеготине код Теслића...

Изворна дјевојачка и момачка ношња на Требави (Осјечани) између два свјетска рата. Ово село је од давнина познато по лијепим дјевојкама, "заводљивим" момцима и раскошним ношњама.

У Осјечанима се налази хумка на којој је било гробље са великим стећцима, које се звало Мраморје, а у близини ријеке Босне, у пољу, пронађени су остаци римске грађевине. Поред Босне 1937. године откријен је такође један стећак. Једна махала у средњем вијеку у Осјечанима се звала Папраћани. Тим именом, према предању, сачувана је успомена на досељавање у овај крај из Папраће, што је могло бити крајем 17. вијека, када је у том мјесту опустио манастир Папраћа, пошто су се Срби иселили. У ранијим временима Осјечани су били, како су путописци забиљежили, нека врста српског средишта у овом крају. »Из тог села су излазили попови, полоције (државни чиновници), затим трговци стоком...«. Има доста легенди о овом великом селу. Двије биљежимо по скорашињем казивању младог електро-инжењера Бранка Васиљевића из Осјечана. Пренијећемо их укратко а шира верзија ће послужити за нову монографију. У Требавској буни 1858. године учествовало је и око 50 младића Васиљевића — Тубића који су живјели у близини данашње осјечанске цркве, према Џеровом Гају. Када је побуна сељака на Требави угушена, Турици су побили све Васиљевиће учеснике у устанку и њихове породице. Само је нека жена успјела да са четворо малолjetне мушки дјеце, које је стрпала у сепет, на коњу кроз шуме, побјегне до села Лендићи код Грачанице. Ту су прихваћени и спашени. А када су се дјечаци опасали снагом и порасли (имали су по око 25 година), вратили су се у родни крај у Осјечане. Никога од Васиљевића нису ту затекли. Скућили су, се, а онда су, пошто су дознали ко их је одао Турцима који су им цијелу породицу затрали послије Требавске буне, одлучили да све те издјице побију. Били су то неки Марићи из Осјечана који данас у овом селу немају ниједног свог потомка. А Васиљевићи су поново ту и сада су њихова кућишта (десетак породица) поред цесте, у близини Благојевића, у правцу Бушлатића.

По другој легенди садашња Црква у Осјечанима, која је саграђена прије 112 година, пета је по реду коју су градили Осјечанци. Прву су саградили на Дугој Њиви, на мјесту где је управо подигнута нова спомен црква (1991. године). Пошто су је Турци спалили, заједно са околним кућама, упорни Осјечанци саграде другу, такође дрвену цркву, на мјесту званом Белије код Чивчија. Али, Турци и ову спале. Није прошло дugo времена, црква се »појави« и на трећем мјесту на Урији, али опет нестане у пламену. Исто се десило и са четвртом на другој локацији, да би коначно, са посебним одобрењем, саградили по пети пут, свети храм

И ова старијска кућа у Осјечанима, грађена у стилу оваквих објеката у Србији, у своја четири зида „чува“ многе легенде које приповиједају потомци оних који су овдје рођени.

на мјесту где је и сада, али је добрађиван, обогаћен иконостасима. Занимљиво је, посебно, то да су Осјечанци из свих спаљених цркава успијевали да изнесу макар понешто од ствари из цркава — иконе, литије, кадионице и др. Занимљиво је записати и то, да су Турци, када би открили нову

цркву скривену у шуми, наређивали да се она пренесе на врх најближег бруда и дозвољавали да се подигне и звоник. А онда — све спале!

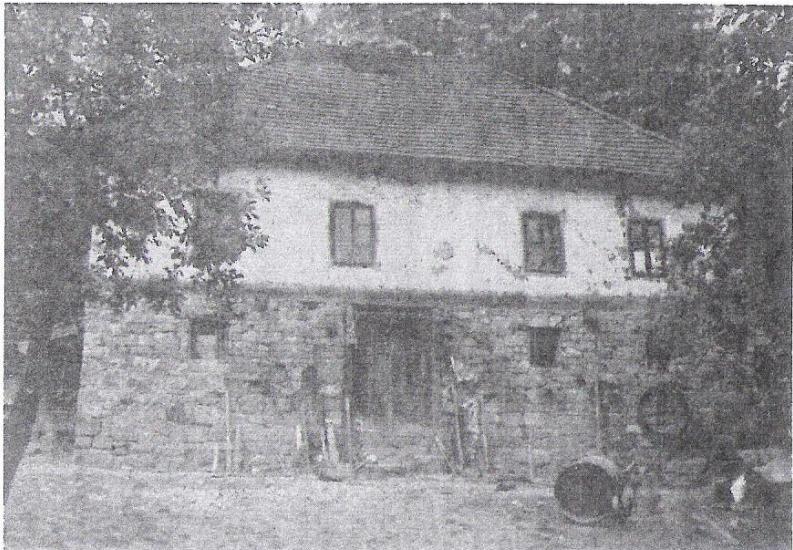
Осјечанци су иначе регрутовали доста ратника, познати су као добри трговци, политичари, добри пољопривредници, имају и велике површине плодног земљишта, а село је познато нарочито по воћарству и, како је већ споменуто, по осјечанској ранци.

И БРЂАНИ И ЧИВЧИЈАНИ (горње осјечанско подручје) су из Херцеговине: Старићи, Миљановићи, Поповићи, Сими-

Панорама села Чивчије које се налази у централном дијелу Требаве ћи, Васићи, Вуковићи, Павловићи, Мићићи, од истог племена, Старчевићи, Татићи... Из Србије (Поцерина) досељио се род Џеровићи, а Ђурићи, Лукићи, Митровићи, Ружићи, сви један род, доселили су се у осјечански комплекс из Косовске Митровице. Један род стигао је из Калиновика.

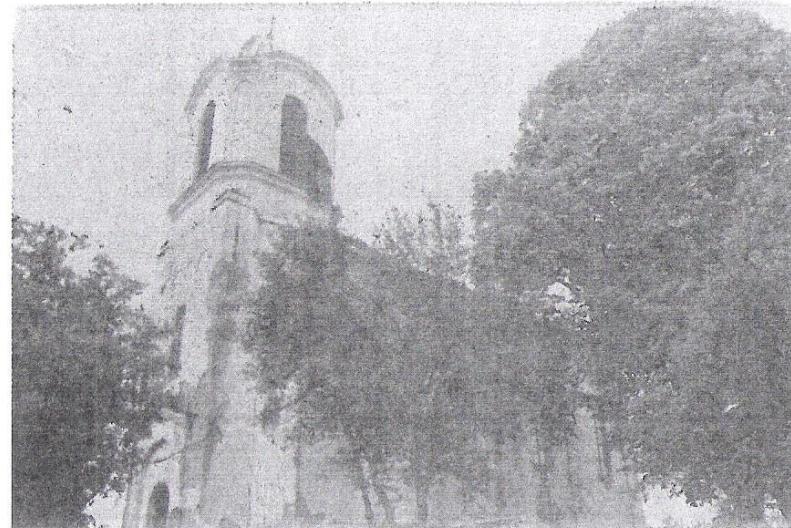
И о овом богатом селу, са вриједним и напредним становништвом, има доста легенди. За ову прилику казаћемо бар то да се у Чивчијама још држи кућа чија је старост 200 година, а власници су били покојни Живко Милошевић и његов син Јован, чија је жена Џвијета још жива и станује

ЈОШ НИЈЕ КАСНО да се ова стара босанска кућа у селу Чивчије (осјечанске), која припада породици Милошевић, стави под заштиту државе, јер памти многе Сциле и Харибде у минулим временима пуним страве, туге, али и људског достојанства.

У овом старом здању. Старица има око 95 година. Можда би и њен муж Јован Милошевић-Јоја са њом одбројавао последње дане овог вијека да послије другог свјетског рата није дуго робовао. Само зато што је четницима, који су били скривени у требавским шумама, испрекао прасе, осуђен је на четрнаест година робије.

Чакаревићи из ЦЕРОВА ГАЈА (Бушлетић) дијеле се на двајве гране: на »Албанезе« (они у брду), а они крај друма су »Мађари«. По предању »Албанези« су сиромашнији, јер су се по брдима Требаве насељавали као сточари, звани Арнаути.

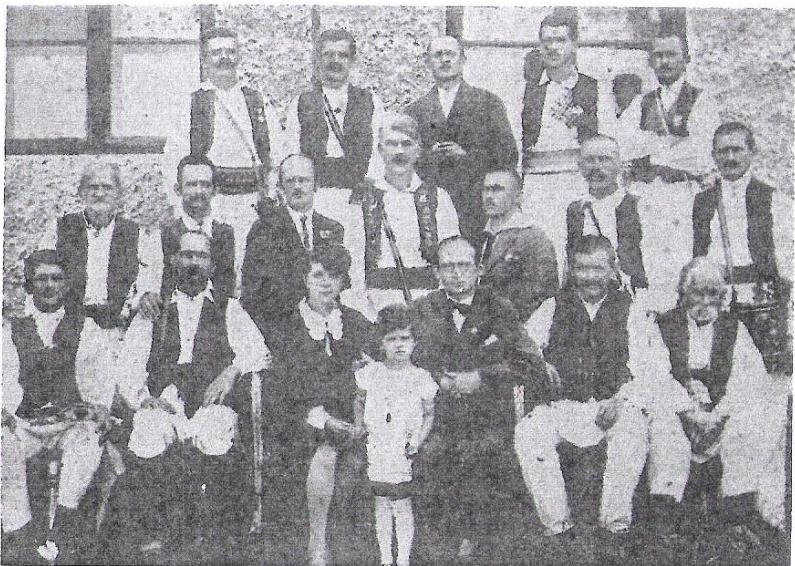

Ни овај рат, као ни прошли, није поштедио Цркву Христовог Вазнесења у Товири, освећену 1894. године. Овај свети храм је у проteklim деценијама био готово сасвим опустио, мада је она најстарија и друга по величини сеоска парохијска црква на ширем подручју декадашње Бих.

Остојићи из БУШЛЕТИЋА нису издалека — из Буковице, преко ријеке Босне, крајински крај. Васиљевићи и Урошевићи старином су се преселивали Станицићи, а њихово шесто колјено доселило се из Црне Горе.

Скопљаци су из Босанског Скопља, Стојановићи, Џигумовићи, Мићићи, Поповићи, Грабовци, Букејловићи, такође су старином Црногорци. Филиповићи и Марковићи, као један род, доселили су из Херцеговине и овде се раздвојили у двајве породице.

Становници Бушлетића и Џерова Гаја такође спадају у ред добрих, богатих, вриједних и културних домаћина Требаве (о томе је нешто више речено уз казивање у овом тексту о школству).

Ови маркантни људски ликови били су добротвори и утемељивачи великог народног дома у селу Српска Грапска (Товира, Бушлетић), 1929. године. Деценијама овај храм културе служи својој намјени. На слици су и добротвори из сусједне Костајнице.

Позната породица **Јоксимовићи**, из сусједног села **ПРАЊКОВЦИ** (Српска Грапска), морали су, као и већина осталих, побјећи из завичаја (Иванград, Црна Гора) због сукоба са бегом који је захтијевао да му младожења Јоксимовић доведе невјесту да са њом прву ноћ спава. Младожења и млада нису дозволили такво понижење и, да не би дошло до крвавог сукоба, у коме би бег свакако имао предност, Јоксимовићи побјегну из Иванграда ...

Село **СКИПОВАЦ** пружа се рубним дијелом Требаве, дванаест километара удаљено од Грачанице. Терен Скиповца је брдовит, надморска висина креће се од 336 до 694 м и цијело подручје има доста извора, шумовитих брежуљака, пропланака, воћњака, и све то скупа ово село чини изванредно живописним и привлачним за туристе.

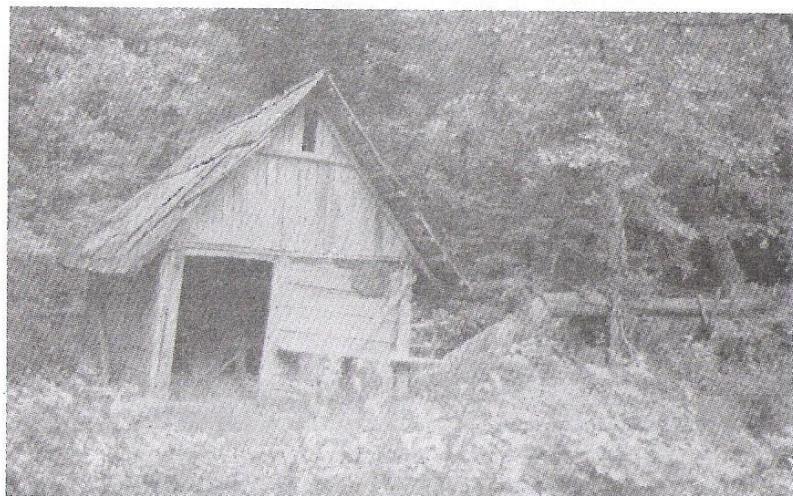

Да је Требава пуна бујне флоре показују и многоbroјне цркве оивичене богатим растињем, као и овај храм **Богородичног Покрова** у селу Скиповац Горњи, освећен 1975. године. Криле су требавске шуме и вука и хајдука — кадгод је то затребало.

Археолошки налази (стећци, керамика, предмети од жељеза) упућују на закључак да је на овом подручју било живота још у праисторији и у средњем вијеку. Данашње становништво, према очуваној традицији већином је поријеклом из Херцеговине, а почело се досељавати почетком 18. вијека. Има, међутим, доста родова који су доселили са Озреном и из неких других оближњих мјеста. Становништво Скиповца је искључиво српско — православно. Велику пажњу поклања личном одгоју и образовању и по томе је ово

село међу најпознатијим на Требави и у Посавини.

Није утврђено како је ово село добило име. Према неким казивањима, којима се мало вјерује, Скиповац се некада звао Скарапац, због тога што, наводно, свијет није имао шта да једе. То је, кажу исти извори, било у вријеме „гладних година“. Због великог пространства, насеље је подијељено на Горњи и Доњи Скиповац и укупно има око 1.500 становника (попис из 1981).

„На потоку воденица стара . . .”, запјевале би требавске „лоле”. Можда их је на то надахнуо и овај млин „поточар” у Скиповцу Горњем.

Скиповац има веома много породица са различитим прешименима и из разних завичаја. Зато је било тешко доћи до колико-толико тачног поријекла за бар већину њих, и стога ево само неких, а каснија истраживања ће се »одужити« и осталим, као и оним већ поменутим селима на Требави.

Скиповачки Топаловићи су из Херцеговине, Илићи из Чивчија (код Осјечана), Тешићи и Васиљевићи из Конопљиша (Озрен), Тодоровићи тврде да су најстарија породица

у овом селу, али нису сигурни гдје им је поријекло, мада неки сматрају да су — Херцеговци; Ковачевићи су из сусједне Зелиње, Секулићи из Сокола код Грачанице, Ристићи потичу из рода Секулића, Богдановићи су из Херцеговине, одакле и Стијепићи, Лазићи, Лукићи, Стојановићи, Илићи, Мићићи, Јовановићи... Многе породице су поријеклом из оближњих крајева: Јовићи су из Осјечана, Стефановићи и Зилићи из Аврамовине код Градачца, Петровићи из Лохинje, Момићи и Максимовићи су из засеока Бјелкићи, Митровићи из Скугрића, Којићи из лукавичког подручја, одакле су и Станковићи и Благојевићи, који су некада живјели уз долину лукавичке ријеке и на њеном побрђу.

ГОРЊА ТОЛИСА је расштркано село, по коме се налазе »маџарска кућишта« и »маџарске цесте«. Родови у овом селу су већином из Херцеговине и Црне Горе. Симићи су се ра-

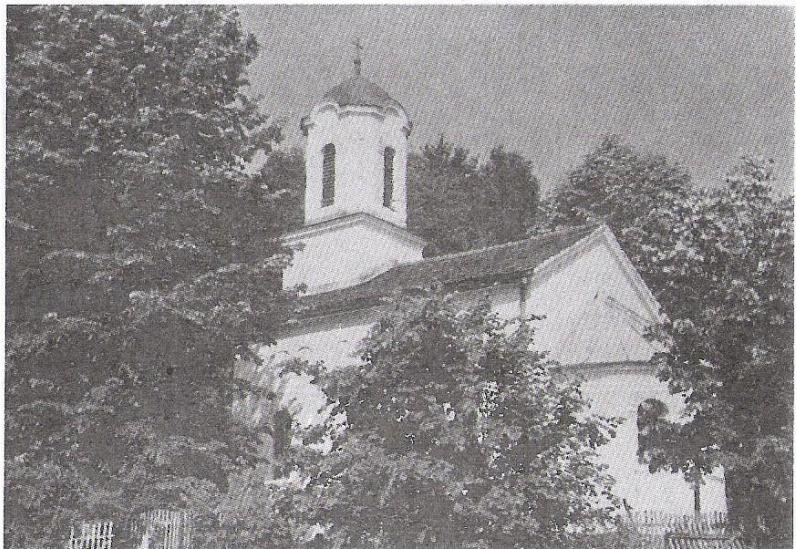

Црква у Толиси, где је дugo био у служби Божијој као свештеник и прота Саво Божић, освећена је 1934. године.

није звали Белдари, Радићи, Лукићи, Петковићи, Стјепановићи, Пејићи, Васиљевићи су поријеклом Црногорци, Бурићи су из Херцеговине, Јеремићи који славе Никољдан, у новије време презивају се Бабићи и Саиловићи, поријеклом су из Херцеговине, а они који славе Јовандан су из Старе Србије или из Македоније. Вуковићи су из Херцеговине, Станковићи по дједу су из Скугрића, Живковићи из Кречана (први род), други род Живковића је из Скугрића, Малиновићи су из Зелиње, а Поповићи из Градачца. Ово велико село је по економској снази и културној традицији надалеко познато.

Археолошке ископине указују на то да је у 12. вијеку овдје постојало јако утврђење.

ПАЛЕЖНИЦА као насеље није старијег доба, датира од прије сто година. Према предању, назив је добила по томе што су досељеници крчили и палили посјечено растојање и та-

„Утонула“ у крошње дрвећа, црква у Палежници је једна од највећих и најљепших на Требави

ко култивисали земљиште за обраду и живот. Прије сто година, како у записима стоји, у Доњој Палежници било је свега седам кућа (родова): Павловићи, Митровићи, Вуковићи, Стевановићи, Лукићи и Седле. Сада је то релативно велико село. У Доњој Палежници има осам заселака, а у Горњој Палежници три. Село се ширило крчењем шуме.

Занимљива су и предања о поријеклу поједињих породица у Палежници. Тако су из Херцеговине овдје доселила три брата: Тодор, Вуко и Стеван. Тодор и Вуко закућили су у страни (на узбрдици) и њихове породице се сада презивају Тодоровић и Вуковић, док је Стеван развио породицу на брду са презименом Стевановић. Из Херцеговине су старијом и Мићићи.

Палежански Ристићи су из Брезових Дана, Благојевићи из Србије, Максимовићи из сусједних Чивчија (ближи род), Симеуновићи су са Озрена... Ту су, у засеку Цвијановићи, кажу записи, и бивше потурице — Цвијановићи. Прије доласка у садашњи завичај, били су се насиљно потурчili, да би убрзо затим побјегли и, када су стигли у Палежницу, вратили су се својој вјери и презимену Цвијановић.

У Палежници постоји локалитет »маџарског гробља« и некропола стећака.

БРАТСКА ДИОБА — према предању, на шире подручје између ријеке Босне и Спрече у средњем вијеку доселила су четири брата: Лука, Стјепан, Коста и Малеш. С временом, браћа су се подијелила па је Лука свом посједу дао име — ЛУКАВИЦА, Стјепан — СТЈЕПАН ПОЉЕ, Коста — КОСТАЈНИЦА, а Малеш — МАЛЕШИЋИ. Отуда су одавно имена ова четири велика села на Требави.

СРПСКА ЗЕЛИЊА је, према предању, добила име — по бујном зеленилу. Долином рјечице Тисовац па све до Срница, прије насељавања, све је било у сплету дивље лозе, бршља,

љена, па је, са другом богатом флором, цијели тај предјео одушевљавао зеленилом. Тако први досељеници нису размишљали какво име да дају својој настамби. Било је то, рачуна се, прије око дviјe стотине година, када се овдје прво населио предак данашњих Ковачевића, бјежећи од бега из Херцеговине.

Звоник Цркве у Српској Зелињи, високо се издиже као да пркоси временима која су прохујала, или овуда управо пролазе, носећи зла, али истовремено упозоравају народ овог краја на потребу јачања слоге, јединства и вјере у побједу.

У Зелињу су затим досељавали Петровићи и Лазићи, такође из Херцеговине, затим Радићи из оближњег посавског

села Обудовац. Прво је насељен локалитет Кочине, а у близини је и посебно атрактивно мјесто Чардашице, па није случајно што је баш ту свој љетниковац имао нико други до — Хусејин-капетан Градашчевић. И за још једну локацију везана је занимљива легенда. То је Пранција, наводно некадашњи мађарски посјед. На том локалитету појављује се црвена земља, што указује на то да је овдје некада печена цигла.

Школска зграда у Српској Зелињи. Прва школа је овде отворена прије сто година, и стога је разумљиво што су Зелињани од давнина познати као културни, образован и радин народ.

Српску Зелињу посебно краси ријека Тисовац која извире код Сплетене липе, а мјештани се поносе и легендарном Дугом Њивом, која је од овог села удаљена око пет километара, јер то светиште сматрају и својим и својих предака, где се од памтијека одржавају светковине у присуству хиљада Требављана и гостију издалека.

Зелињани се поносе и снагом свога духа, јединства и заједништва када треба унапређивати економску снагу, али и бранити част и слободу. Ово село се стога сматра у економском погледу једним од најснажнијих на Требави, а тренутно има око 200 домаћинстава, више од 20 високообразованих кадрова; најпознатије је у овом крају по шљиви »мађарици« и по богатом роду свега што даје плодна зелињска земља. Ваља споменути и то, да је из Српске Зелиње било 17 солунских добровољаца, а у другом свјетском рату више од деведесет одсто за борбу способних мјештана сврстали су се у снажан батаљон, чији је командант био предратни гардиста Јоцо Џвијетић, који је мучки убијен 1946. године.

РИЈЕЧАНИ ГОРЊИ, невелико село са седамдесетак домаћинстава, спушта се обронцима Дуге Њиве према Тарев-

По два или више чланова соколских друштава са Требаве посетило је 1937. године Задужбину династије Караборђевића у Тополи на Опленцу. Организатор овог незаборавног излета, који је овјековјечен снимком пред Спомен Црквом у Опленцу били су учитељ Бошко Бањанин и поп Душан Антић.

цима. Већина његових породица поријеклом је с Југа и били су сточари. Имају карактеристична српско-православна презимена: Дамјановићи, Станковићи, Симићи, Букићи, Милошевићи, Петковићи, Лукићи, Ковачевићи... Дамјановићи потичу из Црне Горе, Симићи из Херцеговине, Лукићи, Петковићи и Милошевићи дошли су са Озрена. Све су то угледне породице из којих су стасали добри пољопривредници и многи интелектуалци а, Богами, и понеки врстан војник. Село има школу, али не и цркву, јер је свега шест-седам километара одавде, на Дугој Њиви, недавно изграђена Спомен-Црква, коју Ријечани сматрају и својим светим храмом, пошто су широких руку и са великим радошћу и задовољством помогли њену изградњу. Кроз Горње Ријечане весело жубори рјечица Дуса што, са бујном флором, чистим ваздухом и доброћудним и културним, морално снажним мјештанима, даје изузетне чари овом питомом предјелу на сјеверу Требаве.

*
* *

У многим селима на Требави су откривена кујна гробља, надгробни споменици, остаци темеља разних грађевина (Таревци, Доња Грапска, Товира, Скугрић, Толиса, Дуга Њива, Костајница...). Прича се, такође, да је на шумовитом брду Михаљевац између Костајнице и Грапске некада била српска црква, такође и у Бушлетићу, затим између Станић Ријеке и Бријеснице пронађени су темељи на црквеном имању Прњавор. На Дугој Њиви, непосредно испод широке заравни, још се налазе два споменика погинулих бораца из Требавске буне 1858. године. На једном је натпис: »Овде почива тело Митра Марића погинувшег за народну правду мјесеца Септембра 30. 1858.«. Други споменик је без натписа. Гроб једног устаника има и у Врањаку. То је Букин гроб — тако се зове и место на путу, пола километра од Цркве. Послије битке на Дугој Њиви, Турци су стигли и убили Буку (Перковића).

У турско доба било је мало кула. Једна је била између села Костајница и Грапска. Код те куле, на скели, исјечени су многи Срби; једном приликом убијени су заједно сеоски кнез и неколико сељака. У Бушлетићу има мјесто које се зове Циганска кула. Између Грачанице и Градачца леже остаци средњовјековног Соко-трга (данас село Соко). Први спомен о њему потиче још из прве половине XV вијека, када је припадао кнезу Радивоју, сину босанског краља Остоје...

Црква у Кречанама, селу познатом по богатству духа, мудrosti, али и храбrosti и одважnosti када треба бранити бојe својe вјере и нације.

За етнички и демографски развој требавског краја, тешких посљедица било је и од разних заразних болести, нарочито од куге која је харала крајем 18. и 19. вијека, затим од такозване шпанске грознице.

Готово сви Срби сељаци били су кметови (чифчије) муслиманских ага и бегова, који су вршили тортуру над сво-

јим поданицима. Стога је и овдашње становништво било покретљиво — једни су селили, друге аге и бегови тјерали. Било је, међутим, и таквих кметова који су се поткупљивали на штету других и, односећи бегу доброг овна, добијали од њега најбољу земљу. У неким селима, међутим, као што су Зелиња, Ријечани и још неким, Срби се нису дали подвргавати самоволији бегова. Залазили су дубоко у шуме и крчили их, да би се тако прехранјивали и изbjегавали вршење и зулуме.

ОБИЧАЈИ, ЛЕГЕНДЕ, ФОЛКЛОР, ПИСМЕНОСТ...

Српска насеља у турско доба била су углавном раштркана, очигледно су настајала по крчевинама, док су муслиманска села, настала исламизацијом српског становништва или досељавањем муслимана из прекосавских крајева након турских пораза у аустро-турском рату крајем 17. вијека, била, као углавном и данас, густо насељена по махалама. По томе су у то доба карактеристична и нека српска села, као што су Доњи Скугрић у коме је било више махала: Мишићи, Брђани, Горњи и Доњи Поток, Срнава, Ждребан, Срнавица. Таквих настамби било је и у долини Спрече, па и у долини ријеке Босне.

У Требави је назив за окућницу — о кућише, и под тим се подразумијева: кућа, башча, двориште, док је авлија она површина у близини куће која је заграђена за стоку. Куће су у овом крају некада склапане од брвана (»на ћерт«). У опису прошlostи чувене породице Кондића у Осјечанима, старац Јован Стјајић из Кожуха причао је путописцима како је Симо Букић купио 1840. године Марку Кондићу једну лијепу кућу у Брђанима (Осјечани), довукао је и склопио, те је Маркова мајка одмах прешла у ту кућу. Тако су превлачење и друге зграде од дрвета. Када се Миле Лукић из Скугрића завадио са својим бегом и прешао другом бегу у Ми-

лощевац, понио је кућу и све друге зграде. Те куће нису имале тавана. Имале су »кућу«, то јест одјељење са отвореним огњиштем, затим собу и оставу. Близу куће био је мљечар, затим уцера и пушница. Такве куће са помоћним објектима одржале су се у требавским крајевима, у многим њеним селима, све до краја другог свјетског рата. Од тада, али у неким селима и много раније, почиње изградња зиданих кућа од цигле и ћерпића. То је, у ствари, у то доба у грађевинарству био прелазни облик градње од брвнара до модерне станоградње нашег доба. Старе куће покривене су

ЖЕНСКА СРПСКА НАРОДНА НОШЊА, на Требави крајем 19. вијека.

даском. Једна таква кућа до прије неколико година била је у Горњем Скугрићу.

Посуђе у кућама у то доба било је дрвено и куповано је од Каравлаха, а онда стиже земљано од грнчара »Бугара« у Грачаници.

Народна ношња у већини требавских српско-православних села је многога слична, мозаична је, са орнаментиком разних боја, прикладног кроја, тако да је угодна и пријатна и за тијело и очи. Тако се облаче момци и дјевојке у Врањаку, Копривни, Кожухама, Осјечанима, Бушлетићу, Церову Гају, Палежници, Костајници, Товири, Прањковцима... У турско доба, међутим, Срби се нису смјели љепше облачити јер би привлачили пажњу Турака.

Мушкице су као горњи одјевни предмет носили љетак, односно гуњ и чакшире, који су кројени од домаћег сукна, али и куповног, увозног. Гуњеви су били квалитетни и дуготрајни, па су прелазили са оца на сина, са мајке на кћерку. До прије 40—50 година ове одјевне предмете од сукна кројиле су и украсавале абаџије и терзије у варошима и неким селима. Посљедње абаџије у требавском крају били су, у Модричи Милан Радовановић и Хасан Суљић, у Скугрићу Петар Лукић, те Анђа Паравац из Костајнице код Добоја, која је била терзија. Анђа је причала: »Чак са Дуге Њиве људи су на коњима доносили сукно и више дана чекали да дођу на ред«. Познати терзија био је и неки Гаврило са Требаве. У то вријеме сељаци су израђивали путравице (опанке од говеђе или козије коже). Њих су замијенили затворени опанци и »грмаши«. Између два свјетска рата овог вијека, једно вријеме, у требавским крајевима била је у моди мушка шумадијска ношња, а затим почине куповина фабричких панталона, капута, шешира итд. Жене су носиле бијеле хаљине (коцуље) које су углавном саме ткале, затим љетке, тканице, бијеле мараме, а од горње одјеће — ље-

так од сукна. Удате жене носиле су кецеље, углавном везене, разних боја, затим прегаче ткане од предива, у бојама, углавном за старије жене.

Карактеристично је, записано је у етнографским аналима, да су се у прошлом и почетком овог вијека мушкирци женили углавном у добу од 30 година; дјевојке из Посавине ријетко су се удавале у сусједну Требаву, док је обрнуто било врло често. Породичне задруге су углавном изумрле. Један домаћин у Кожухама је 1959. године имао четири сина и више кћери. За синове је саградио четири куће и одијелио их, али је он и даље остао старјешина. Тих година и у Толиси Горњој биле су три братске задруге (у Петка Станковића, Борђа Живановића и Милоша Стојановића).

Породични патријахални морал био је у требавским, као уосталом и у многим другим српским крајевима, веома развијен и снажан. »Рођени рођаци« су први рођаци, без обзира на то од кога су (синови двојице браће или двају сестара, или брата и сестре). Њихова дјеца и даљи потомци су међу собом други, трећи, итд. рођаци и међу собом се не могу женити и удавати.

СЛАВА, БОЖИЋ, ВАСКРС...

Најснажнији национално-вјерски чин и обред у Срба су крсна слава, **Божић** и **Васкрс**. Раније је слава трајала три дана: почиње увече, уочи самог празника, на сам дан славе је »лице«, а сутрадан је »појутарце« или »испратња«. С временом је саставање уочи славе престало, наводно под утицајем свештеника. Славски обичаји су мање-више свугдје исти, а најважнија је прекадња (кувана пшеница-колоиво) у Цркви, славска свијећа и славски хљеб. То је, заправо, главни чин прославе крсног имена породице, а долазак гостију је ради честитања и, како Срби рекоше, физичког окрепљења. На славу долазе, осим званих, и незвани гости. Звани

гости су обично кумови, изузетни пријатељи, а остали долазе да би »узјамили« госта за своју славу. Слава се преноси са оца на најстаријег сина, ако има више мушке дјеце и живе заједно. Преносе се и по зирату: ако неки домаћин преузме земљиште од свог комшије, који нема наследника, може да узме његову славу, уз своју коју и даље слави.

УЧИТЕЉСКИ БРАЧНИ пар у Костајници, Бошко и Јелена Бањанин, организовали су на Сретење Господње, у фебруару 1941. године, антиратну приредбу. Глумци, аматери, из Костајнице извели су једночинку „Под страшним крстом“, која говори о наступајућој фашистичкој окупацији. Говорили су: Митар Пајевић, командир четничке организације у Добоју прије рата и учео Бањанин. Нажалост, већина дилетаната са ове слике потинула је у рату који је започео само мјесец и по дана касније.

Божић, Христово рођење, Срби православни славе као свој велики празник, 7. јануара по новом календару, и то са великим узбуђењем и достојанством, као и богатим слављеничким садржајем, за који се дуго спремају. Уочи Божића, на Бадњи дан, у кућу домаћин уноси бадњак, шушњар и сламу коју простре по поду и по њој проспе шаку жита и

ораха, што је велика радост за дјецу. Бадњаком (церово дрво) на отњишту домаћин изазива велики рој варнице и набраја: колико варница толико чељади, толико оваца, свиња... Шушњар (грана од цера са лишћем) послије Божића ставља се под кров куће и чува је током године. На Божић ујутро, домаћица порани, мијеси и пеке чесницу, домаћин сијече десну плећку печенице, дјеца се буде — сви радосни и узбуђени. У свануће се сједа за софру (синију) и свечано јело почиње молитвом, паљењем свијеће и канџила. Домаћин отпјева: »Рождество твоје, Христе Боже наш...«, Укућани се изљубе и — почињу да се госте.

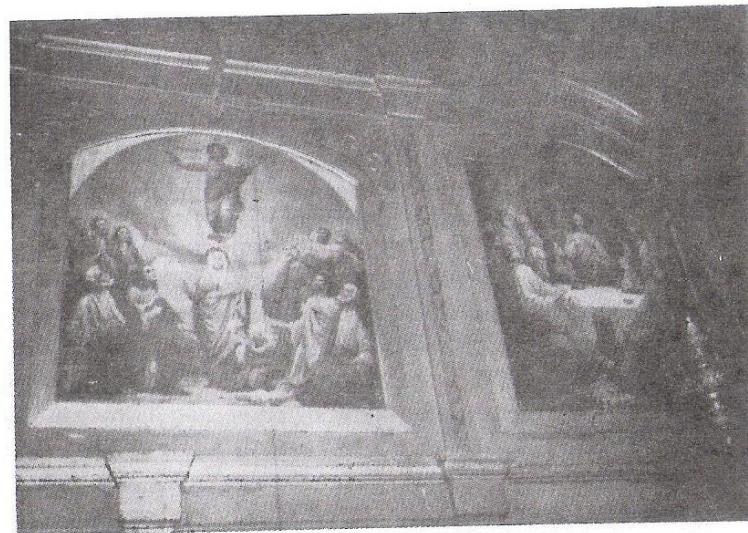
Васкрс се сматра најрадоснијим православним празником, јер је то дан Христовог воскресења »из мртвих«. За Васкрс, који мијења датуме (током априла или маја), припреми се богата трпеза, а главно јело су шарена (обојена) јаја. Како се Васкрс слави у пролеће, радост је утолико већа, и народ, свечано обучен, одлази на збориште, на игранке (у коло).

И уочи Божића и Васкрса одлази се у цркву на молитву коју свештеник служи у изузетно свечаном расположењу и достојанству. По томе је у посебном сјећању вјерника остао добојски свештеник Љубомир Ђучић који својим унущањим узбуђењем и емоцијама, што изражава специфичним гласовним звуком и дикцијом, понирањем у дух и судбину Христову, расплачје прво себе, а онда и све вјернике.

Срби не обављају никакве послове, не само у дане славе, Божића и Васкрса, већ и у дане када су и други значајнији вјерски празници (првено слово) током године.

Доскора су у српским селима одржавани разни обичаји, као што су коледаре (седам дана прије или послије Николјдана), паљење машала (осушене трешњеве коре) уочи Петровдана, а уочи Преображења се посљедњи пут купа у ријеци те године, итд. Занимљив је и овај обичај код Срба:

ако неко дијете често поболијева мајка га изнесе поред пута и први пролазник му — кумује. То је обичај »шишарног кумства« и вјерује се да ће дијете послије тога оздравити. Кумство је код Срба иначе чин високог поштовања и части. Кум вјенчава младенце и крштава дјецу. У случају смрти у породици, кум на себе преузима кућне обавезе.

Иконостас Цркве у Толиси.

У требавским селима било је гуслара, али не много. Покојни Јовица Сајић из Кожуха, као и неки други домаћини (Јефто Берић из Адара) училе су пјесме из књига и пјевале их уз гусле, а најчешће пјесме су оне из Косовског циклуса. Сајић је и сам састављао пјесме. За овај крај је карактеристично и пјевање кратких пјесама, углавном двогласно, уз шаргију у колу, али и издвојено. Такве пјесме су кратке,

брзне и хармоничне, углавном љубавне или са епским мотивима:

Мој драгане, срце бих ти дала
и још бих те годину чекала.

—
Осјечани и Кожухе равне
и Колправна — то су села фина.

Или:

Кад сва села ратовала не би,
Озрен гора и Требава мора.

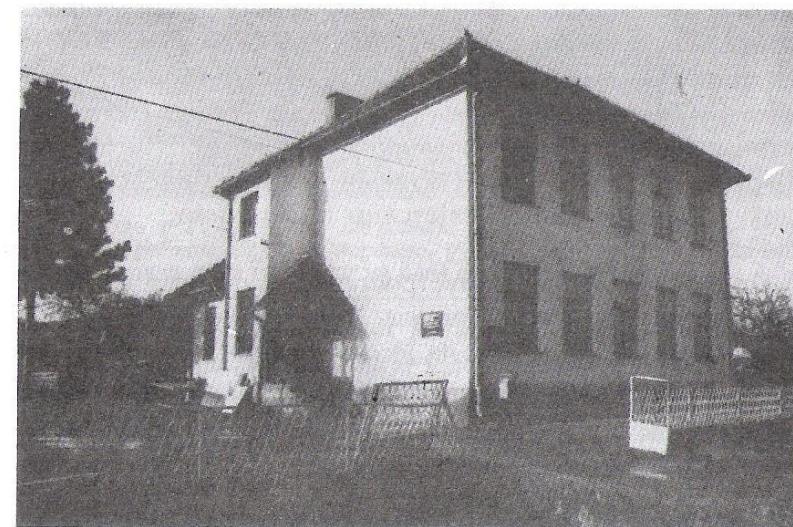
У муслманским, односно исламизираним српским селима у Требави има доста сличности у предањима и пјесама, али се у пјевању (кајди) осјећа карактеристични оријентални мелос. Многе православне светковине, као што су Бурђевдан на одређен начин празнују и муслмани. Посљедњих година, међутим, прадједовски православни атавизам код многих муслмана потиснут је и на овим просторима исламским духом.

СПОМЕНИЦИ ПИСМЕНОСТИ

Најстарији споменеце писмености у требавском крају очувани су на стећцима и у рукописним књигама. Писмо је — БИРИЛИЦА. Али, о описмењавању српског становништва у организованим облицима и школама до половине 19. вијека не може се говорити, мада се, како је записао сарајевски професор Митар Папић, и прије појаве школа наиласи на назив: школа, скула, даскал, учитељ, магистар, училиште, итд. Описмењавало се мајом у манастирима или у кућама парохијских свештеника. Тако је било углавном све до пред крај турске владавине, али у једном запису **Миленка**

С. Филиповића о Тешњу из 1732. године читамо: »Писа ученик, дјевојка Тарса, шћер Јована Атанасића из Тешња касабе«. Овај писац претпоставља да је у Модричи подно Требаве постојала српска школа 1795. године.

У публикацији »ЗАСТАВА« о Босни и Херцеговини 1871—1873. читамо и то да је Градачка општина (Градачац) упутила 1872. године предлог султану Абдул Азизу да се »на његов трошак« отворе четири основне школе: у Градачшу, Модричи, Црквии и Обудовцу у којима би учила српска дјеца. По том предлогу, у градачку школу ишла би, поред осталих, и дјеца из Кречана, Доњег и Горњег Скугрића и Толисе, а у школу у Модричи и српска дјеца из Копривне, Врањака, Зелиње, Ријечана. Остале села, из којих би се дјеца школовала у наведеним школама, су са подручја Поморавља.

Зграда Основне школе у Скугрићу, данас. Прва је саграђена прије 100 година, наравно под врло тешким околностима, јер је аустроугарски окупатор сматрао да школовањем српске дјеце ствара против себе опасне непријатеље

Писменост и школовање Срба у Босни и Херцеговини организованије почиње тек у првој половини XIX вијека. Према запису професора Митра Папића, на требавском подручју, у селу Врањак, радила је српска школа прије окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске (од 1847. године), у Копривни 1850, Осјечанима 1853, Скиповцу 1875, Кожухама 1895, а одмах затим у Зелињи, Толиси, Скугрићу, Ријечанима.

У Српској Грапској Основна школа изграђена је 1912. године за неколико оближњих села (Костајница, Бушлетић, Џеров Гај). Захваљујући томе што је ова школа имала добре учитеље, а народ у селима жељан знања и културе, између два свјетска рата организовано је низ ваншколских активности: уведен водовод у зграду, уређено огледно пољопривредно имање, отворена стручна домаћинска школа за сеоске дјевојке, изграђен дом културе са богатом библиотеком и дилетантским фолклорним, пјевачким, позоришним и другим секцијама, а дјеловала је надалеко позната соколска чета. Овим активностима су највише допринијели учитељски и брачни парови Бањанин и Законовић. Посебно се истицао Милета ОСТОЛИЋ, оснивач и првак Соколске чете и врхунски такмичар на свјетским полигонима.

Од затечених школа, аустроугарском режиму су највећу бригу задавале српске школе. Он је у њима видио школовање својих противника, па је све чињено да се програми васпитања у овим школама сведу на најмању мјеру. Број школа је, ипак, растао, али су неке и затваране, учитељи шиканирани, уџбеници забрањивани. Тек послиje 1910. године однос аустроугарских власти према српским школама се мијења, чак је било материјалне помоћи у изградњи ових објеката. То, наравно, није дugo трајало — ускоро ће 1914. година и први свјетски рат!

Између два свјетска рата у готово свим већим селима Требаве изграђене су нове, велике, савремене школе. Народ је градио — држава помагала. Школе су грађене и у некоје муслиманске села, у којима су дотле били само меклици. У савремене образовне школе мусимани су слали углавном мушки дјецу.

Прва школа у Г. Скиповцу саграђена је 1875. године и једна је од првих на Требави. Сада је, наравно, у овом селу нова и веће школска зграда, што се види и на овој слици.

Послије другог свјетског рата настављена је изградња основних школа. Радна акција у једном селу подстичала је мјештана у сусједном на подизању не само четвороразредних већ и осмогодишњих школа. У тим пословима народ је био јединствен и није штедио ни радну снагу ни новчане прилоге, јер држава није била у могућности да свима доволно помогне. Ове школе биле су извор и селекција ученика за даље школовање тако да у овом часу, према незваничним подацима, на подручју Требаве има више од хиљаду интелектуалаца разних профила са високом и вишом

стручном спремом. Велика је то духовна снага, која тек треба да да допринос општем напретку овог краја и Републике.

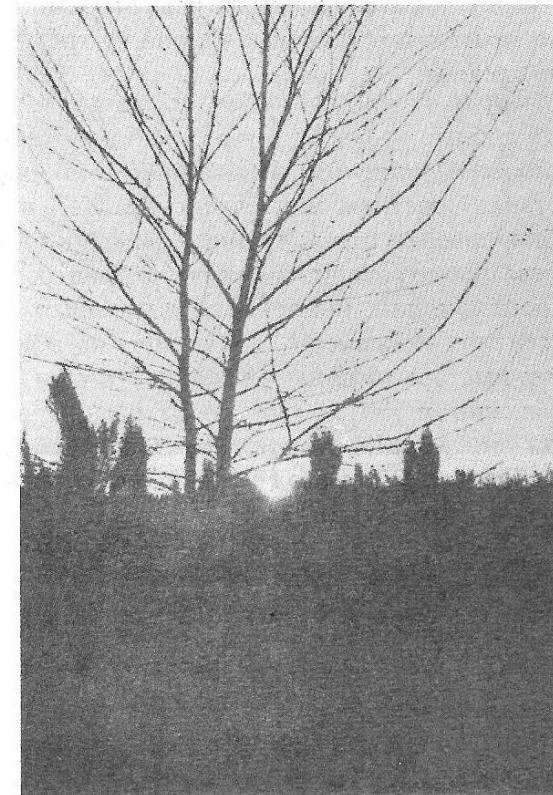
У неколико великих села, као што су Скугрић, Толиса, Бушлетић (Товира) и неким другим изграђени су између два рата и домови културе. На Дугој Њиви за вријеме другог свјетског рата народ је био почeo изградњу величанственог објекта шире намјене, а прије свега за потребе културе и уопште духовне надградње народа тога краја и много шире. Дом је грађен под покровitelјством Требавског четничког одреда и попа Саве лично. Нажалост, све што је било изграђено, порушено је и разнесено. Али, сада је на том мјесту саграђена Спомен црква, која ће бити централни сакрални објекат, са низом других у близини, разне намјене. Темеље 1991. и звона ове цркве на Дугој Њиви освештана је Његово Преосвештенство владика Зворничко-тузлански Василије и том приликом је, врло надахнуто, посебно говорио о здравом бићу српско-православног човјека и његовој судбини да се кроз вијекове морао борити за своју слободу и правду, за опстанак, а то управо и сада чини.

Спомен-комплекс на Дугој Њиви налази се на највишој тачки, на широкој заравни, са које се пуним погледом обухвата безмalo цијела Посавина, дијелови оčачке, модричке, градачачке, шамачке, грачаничке и добојске општине.

ТРЕБАВСКА БУНА

Послиje готово пет вијекова владавине на Балкану, Отоманска Империја је на овом тлу почела да одbroјava послједње дане. Већ од тридесетих година прошлог вијека по-буне и устанци сељака због аграрних терета и злоупотреба постају свешири и масовнији (поп Јојичина буна у дервентском и градачачком крају 1834. године. Нешто касније, 1858. године избила је и Требавска буна, у ствари, аграрна побуна српских сељака на Требави и у босанској Посавини).

Аграрни односи погоршавани су нарочито послиje увођења » трећине ». Раја (кметови) била је обавезна давати држави десетину, а бегу од деветине до трећине, зависно од власничких односа над чифлуком и још је ваљало ићи на беглучење. Тахир Паша је још 1848. године укинуо беглучење, што је за босанске феудалце представљало велики губитак. Они су након тога тражили од султана да им као накнаду одобри трећину прихода са посједа које је обраћивало сељаштво, пошто су феудалци били дужни давати држави десетину са цијelog чифлука. Ускраћивање трећи-

Зимски ноћни мотив са Требаве. Многе тајне су овде скривене под окриљем ноћи у прохујалим вијековима.

не и побуне били су једини одговор сељака на ова потраживања („треће и десето“). Када су бегови почели насиљно прикупљати трећину, међу српским сељаштвом се био почео развијати покрет који је имао устаничко усмјерење.

Бегови су чак увели у праксу да иду иза султанових пописивача државне десетине и да према њиховој процјени узимају своју трећину од приноса. То повезивање десетине са трећином и насиљничко понашање бегова дало је повода зависном сељаку за његов отпор и самом пописивању десетине коју је до сада био спреман давати султану. Сваки отпор сељака према тим наметима бегови су третирали као отпор против државе.

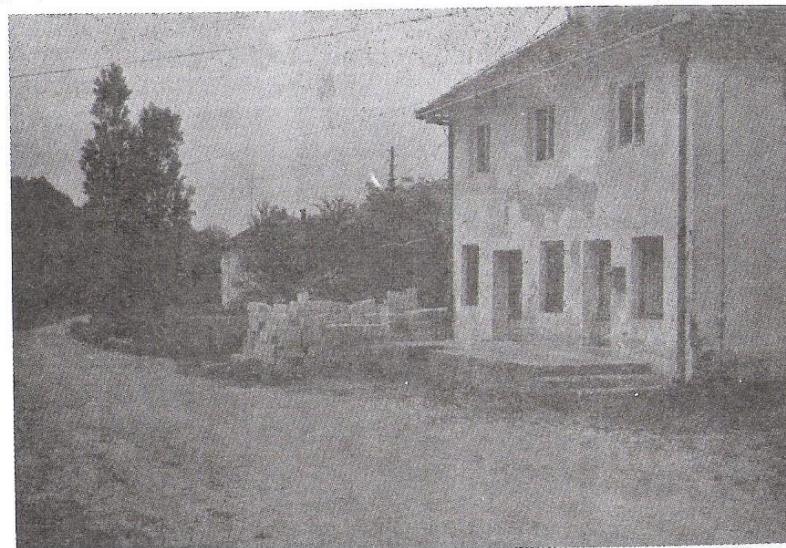
Најјаче жариште незадовољства, жалби и отпора у Поморавини јавило се на подручју некадашњих великих имања Хусеин-капетана. Почетком шесте деценије XIX вијека управо је ту био повећан откуп трећине. Чифлук сахибије и закупци пореза пооштравали су репресије над сељаштвом. На захтјев османлијских чиновника, замјеник тузланског владике Мелентије и босански бискуп Шуњић покушавали су наговорити кметове за давање трећине. Они су од подређеног православног и католичког свештенства тражили да дјелују у том смислу. Међутим, већина ових хришћанских свештеника убеђивала је народ управо супротно — да не дају трећину беговима.

У неким случајевима муслимански сељаци су се укључивали у покрет против давања трећине.

На челу устанка на овом подручју био је поп **Хаџи Петко Јагодић** из Врањака. Главна упоришта била су у Врањаку и на Требави. Други устанички центар налазио се под руководством проте Стевана Аврамовића између Градачца и Брчког. Постојао је између њих договор и план заједничког дјеловања. Предвиђено је да у устанку учествују и

нахије зворничка и бијељинска, као и добровољци из Србије.

Посредством неких избеглица из Босне, наручено је 3000 пушака и 15 трова барута и олова. Све је то било плаћено стоком, а постоји мишљење да је прота Аврамовић био у вези са кнезовима Милошем и Михајлом у Србији. Нажа-

Мотив из Д. Скиповца

лост, мунICIја која је била 24. септембра 1858. године пре бачена устаницима преко Саве, заробљена је од стране једног буљубаше у Градачцу.

Крајем септембра 1858. године побуњени сељаци су почили нападати и палити беговске чардаке у околини Орашија, у Скугрићу, Копривни, Осјечанима, Кожухама и Чивчијама, те у другим мјестима на Требави. Све што је припадало беговима било је уништавано, као и куће оних хришћана који су означени као издајници. У формираном устаничком логору владала је строга дисциплина, а муслиманско

становништво се повукло у Градачац под заштитом војних власти. Устаници су заузели све мостове и кланце у околини, намјеравајући да спријече пролаз османлијске војске, која је упућена као помоћ против устаника.

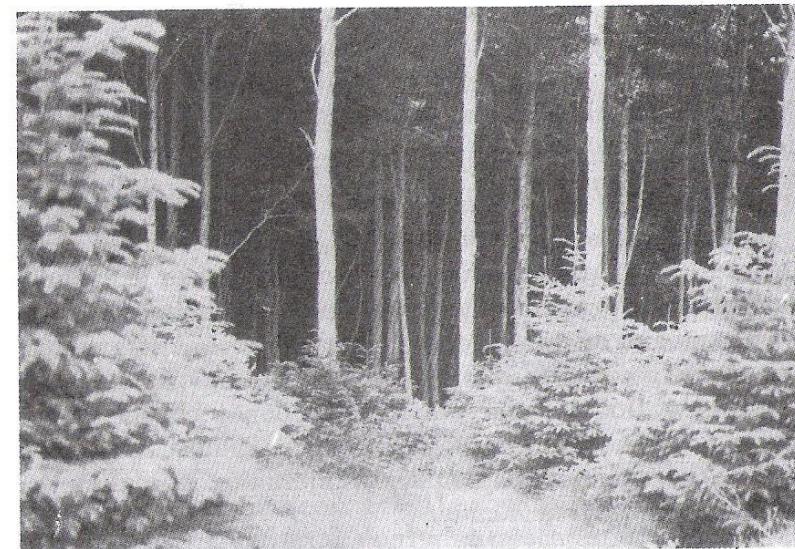
Почетком октобра дошло је до одлучујућих догађаја у Посавини. Знак за борбу била је погибија злогласног на- силника Расим-бега Грађашчевића у Врањаку где је дошао са пратњом намјеравајући да силом покупи трећину.

Између два устаничка центра налазила су се два јака средишта муслиманског земљопосједничког становништва, као и органи војне и државне управе у Модричи и Градачцу. Због тога, планови о једничким акцијама, ако су и постојали, нису могли бити остварени. Истина, својим бројем и одлучношћу побуњени сељаци су могли излазити на крај с беговима, и њиховим пратњама, али нису били у стању побијeditи јединице регуларне османлијске војске.

Хади-Петков одред се прикупљао неколико дана на Дугој Њиви, где су били изграђени положаји. Био је искон-пан дубок шанац који служи као заклон, а између оборених стабала био је простор за пушкарнице. Тачан број устаника није познат, али се процјењује да их је могло бити од 1700 до 3000. Били су наоружани пушкама, сјекирома, косама и наоштреним кочевима. Османлијској војсци су послана појачања па је њен број износио око 5000.

Борба на Дугој Њиви трајала је два дана (12. и 13. октобра 1858. године). Упркос жестоких јуриша низама, устаници су се први дан одржали, захваљујући утврђеном рову и довољној количини муниције. Тек сутрадан, када је нестало муниције и када је нападачима стигло појачање са артиљеријом, устаници су одлучили да се у току ноћи повуку с положаја. Тако је завршена Требавска буна.

Многи устаници су се повукли у Славонију и Србију, али се већина задржала у требавским шумама све дотле док је муслиманска војска боравила на Дугој Њиви и околним селима. Хади-Петко је с четом устаника успио да се пребаши на аустријску територију, упркос жестокој потјери султанове војске. Разуларене чифлук-спахије и њихови људи масовно су се светили због претрпљеног страха и штете коју су устаници учинили. Спаљено је 200 хришћанских кућа, 600 хришћана убијено, 2000 побјегло у Аустрију, 230 оковано и одведено у Сарајево.

Требава је богата шумом, највише је буковине ...

Устанак није успио због слабе организације и недовољне повезаности између организатора, а били су и без значајније помоћи и утицаја са стране.

Међутим, сурово гушење устанка само је привремено обуставило покрет кметова. Огорченост сељаштва и револуционарно расположење припремили су простор за нови обрачун са феудалцима и османском државом, до кога је

дошло 1875 — 1878. године. Тако је на Вучијаку 1876. године буњну устанак против Османлија, у коме је учествовало око 800 бораца са тог подручја. Послије устанка на Требави, у Модричи су се ипак осјетиле значајније пројмјене: османлијске власти су попустљивије, појавила се увозна роба, грађене су савремене куће, итд.

ДОЛАЗАК НОВОГ ОКУПATORA

Немоћ Турака да угуши многоbroјне устанке користила је више Аустрији него самим устаницима. Потпомогнута од Њемачке, Аустрија је од почетка развила живу дипломатску активност да би остварила своје претензије на Босну и Херцеговину. Напокон конгрес великих сила у Берлину ријешио је 13. јула 1878. године да Аустрија окупира ове дјевије покрајине и да њима управља.

Запосједање земље почело је 29. јула 1878. године, а завршено 20. октобра те године. Окупациона војска је наишла на отпор муслиманског, а у неким крајевима и српског становништва, али су тај отпор уз велике жртве сломиле аустро-угарске регуларне трупе. Претходница окупационе војске стиже у Добој 1. августа. Велике борбе вођене су на фронту који је створен од Грапске до Трбука, нарочито код Грапске, Сјенине, на Беџњу, у Свјетличи, Преслици, па даље према Маглају и Жепчу.

Аустро-Угарска Монархија долази у Босну и Херцеговину као освајачка империјалистичка сила са тежњом да од ње створи основу за даље продирање на Балкан. Економски циљ окупатора био је, првенствено, да дође до природних богатстава и јефтине радне снаге. Тако је, тек што је ступио на тле Босне, окупатор почeo ужурбане припреме за експлоатацију рудног и шумског богатства. С тим циљем грађене су пруге, отварани рудници, отпочела сјеча шуме... Већ до 1905. године у Босни и Херцеговини основано је 115

разних рударских, шумских и других предузећа и банака. Године 1908, 5. октобра, проглашена је анексија Босне и Херцеговине. Муслиманске масе су се брзо прилагодиле захтјевима новог поглавара, а уживале су и посебне привилегије, па су чак из редова муслмана формиране специјалне добровољне формације, звани »шუцкори«. Одреди »шувцора« чинили су велика зла српском народу, нарочито послије сарајевског атентата 28. јуна 1914. године, на то послије Видовдан, када је убијен надвојвода, престолонаследник Аустро-Угарске Монархије Франц Фердинанд. Настала је масовна тортура и геноцид над Србима. Основани су логори, и један од највећих био је у Добоју од 1915. до 1917. године кроз који је прошло више од 45.000 стараца, жена и деце, углавном из источних дијелова Босне, источне Херцеговине, западне Србије и Црне Горе. Више хиљада тих муџеника, Срба, оставило је овде своје кости.

У СВОЈОЈ ДРЖАВИ

Са завршетком 1. свјетског рата дошло је до уједињења јужнословенских народа у овом дијелу Балкана у нову државу Срба, Хрвата и Словенаца (СХС), односно Краљевину Југославију.

Током постојања Југославије, од 1. децембра 1918. године до половине априла 1941. године, учињен је велики национални, друштвени, културно-просвјетни препород српског, али и осталих народа у оквиру нове државе. Југославија је већ двадесетих, а поготово тридесетих година постала снажна војна, политичка и дипломатска сила у Европи. Нажалост, већ од самог уједињења, њене темеље почели су да поткопавају они који је нису ни жељели, неки под окриљем тобоже »демократских« странака и опозиција, а други су чинили као екстремни дио појединих народа. Њима су се придружили и комунисти, по познатом пројекту Коминтерне. Они су већ 1921. године убили министра унутрашњих

послова Милорада ДРАШКОВИЋА, па је стога дошло до доношења посебног закона о заштити државе (Обзнатан). Познат је, такође, и сценариј Ватикана за разбијање Југославије.

Три лијепе младе: ношиња тек удатих у првим годинама иза прошлог рата (Костајница).

Сви ти, и такви противници Краљевине Југославије, спремни су дочекали фашистичку најезду на ову државу, у априлу 1941. године. Свак је на свој начин допринио слому Југославије, а усташе су одмах од Хитлера добиле своју, марионетску Независну државу Хрватску (НДХ). Уста-

ше су 1934. године организовале убиство краља Александра, а 1941. године својим формацијама почели учвршћивати нову државу, поред осталог, физичким смањивањем и покрштавањем српског становништва.

* *
*

Српски народ је масовно устао у одбрану свога људског и националног бића, за слободу и Југославију. На челу бунта и отпора био је Драгољуб Дража МИХАИЛОВИЋ. Јединица бивше југословенске војске у којој је Дража био начелник штаба армије, у данима капитулације, априла 1941. године, налазла се у околини Добоја. Одбио је да се преда и са групом официра отишao на РАВНУ ГОРУ где је формирао четничку команду устанка и краљеве војске у отаџбини. »На Равној Гори, у историјском Сувобору, развио је српску заставу, и тиме започео отпор окупатору ...«.

Винстон ЧЕРЧИЛ ће у својим мемоарима »Други свјетски рат« о томе, између осталог, забиљежити: »Герила, којом су се Срби вековима опирали против Турака, отпочела је по планинама. Генерал Михаиловић је био њен први и најистакнутији борац око кога се окuпила преживела југословенска елита ... Националну борбу српског народа једино је могла надахнути урођена срчаност обичног народа, и она зацело није понестала ...«.

УСТАНАК И ЧЕТНИЧКИ ОДРЕДИ

Борба српског народа против фашизма почела је устанком половином 1941. године. Један од најмасовнијих устанака у Босни и Херцеговини био је у српским селима око Добоја — требавском, озренском, крњинском и вучијачком крају. Припреме за одбрану свог људског и националног бића и достојанства, српски народ је почeo већ у мају

и јуну 1941. када су усташе започеле геноцид одводећи у логоре или убијајући одмах прво свештенике, чланове организације сокола, четничке организације (предратне), трговце и друге утицајне људе и домаћине у градовима и у селима. Тако, за само неколико дана, одлазе свештеници Душан АНТИЋ из Товире, Тошо ТРИПУНОВИЋ из Кожуха, из Добоја Љубо ДУЧИЋ..., које након малтретирања у логору ЦАПРАГ код Сиска усташе протјерују у Србију. А онда, испред усташких бајонета, на пут без повратка у Госпић и Јасеновац одлазе: **Васиљ Букејловић, Ненад Гаврић, Милан**

Прошли рат оставио је пустош, ништа није поштеђено, па ни проsvjetni објекти. Школска зграда у Костајници, коју су Нијемци порушили из Добоја већ се почетка рата.

Филиповић, Павле Филиповић, Симо Филиповић, Живко Кршић, Благоје Паравац, Петар Сушић, Петар и Борђо Жигић (Костајница), Саво и Недељко Гаврић, Богдан Филиповић, Петар Јоксимовић, Вељко Урошевић (Српска Грапска, Бушлетић), Ристо Купрес, Душан Старчевић (Кожухе), Павле Симић, Симо Бурић, Милош Томић, Светозар Лукић

Осјечани), Џвико Ђелић, Џвијан Благојевић, Тодор Чолић, Обрад Мићић, Алекса Митровић, Јован Остојић, Митар Пејић, Саво Стевановић, Госто Вуковић, Саво Вуковић (Палежница), Митар Гаврић, Недо Гаврић, Спасоје Гаврић, Саво Гаврић (Станић Ријека). Нико од њих се није вратио, нико није избјегао нож целата у Јасеновцу, Јадовном или неком другом мјесту.

На срећу, у селима Требаве остало је, ипак, не мало храбрих, угледних и способних људи који су одмах почели да се, прво помало скривено, а онда и сасвим отворено, почињу састајати и договарати о бунту и отпору против окупатора, усташа и домобрана који су, ето, били заредали да затру читаве српске крајеве. Посебно су се ангажовали официри и подофицири бивше југословенске војске, али и неки млађи који су у средњој школи или на факултету спознали све опасности од наступајућег фашизма.

У Кожухама су се одважни мјештани окупљали око Милана Марића, браће Сексан, Милоша Купреса, официра Саве Жигића и других, у Осјечанима је већ одавно примијећено окупљање већег броја људи око Стевана Ботића, Обрада Божића, а временом се појављивао и студент Чедомир Јаћимовић, затим Ристо Дујковић, Недо Благојевић, Вељко Павловић, у Бушлетићу најактивнији на сакупљању оружја и припремама за почетак борбе и учешћу у најжешћим биткама били су Бошко и Вељко Урошевић, Милан Марковић, Петар Чакаревић, Бранко Букејловић Милорад Букејловић (касније командир чете и један од оних који је потпалио непријатељске магазине у Барама), затим Божо Арсенић, Перо Арсенић, Новак Џигумовић, браћа Васиљевићи, браћа Зарићи, Божо Стојановић — Каблинац и неколико других са којима је из Српске Грапске контактирао Дамјан Јоксимовић, а takoђe и неколико Палежана. Костајничани су такође на ногама. У једној вртачи, обраслој ракитама, у близини ријеке Босне (с друге стране је добојско предграђе

Баре на које се наслања Плочник), али и у групама на другим мјестима у селу, састајали су се, наравно, ноћу: **Новак Паравац**, официр, који је изbjегао заробљеништво и, као и многи други, данима пјешачећи кроз шуме, пробио се до свог села, затим **Бошко Прешић**, **Милан Н. Прешић**, **Благоје-Благојица Симић**, **Милан Ј. Прешић**, **Димитрије Симић**, **Радивоје Паравац**, **Саво Паравац-Туче**, **Божо Станић**, **Саво** и **Живко Ристић**, **Тодор Станић**, неколико **Белића**, **Маркан Корчић** и још неки. Повремено се појављевао и **Исмет Капетановић** ученик Трговачке академије у Бањалуци, чији су родитељи живјели у Костајници. Будући ратници су знали да је Капетановић упутила КП, која је сматрала да се управо нашла у повољним околностима, користећи устанак српског народа како би остварила задатке који су јој поставили Коминтерна и Стаљин: задржати што више фашистичких дивизија изван источног фронта без обзира на жртве и, друго, када се заврши рат, у Југославији успоставити нови поредак — социјализам по совјетском рецепту. Српски борци, међутим, нису улазили у суштину тог циља КП, већ су прихватили оно што је у том часу било најпрече: спасити српски народ од пријетеће катастрофе која је, заправо, већ почела, истјерати окупатора из земље и поново успоставити у Југославији власт коју је Хитлер срушио.

На Требави није никада ни постојала партијска (комунистичка) организација, али је Партија тек сада овде послала два-три млада неискусна представника да се укључе у припреме устанка. Они су се појављивали само у српским селима, где је народ спонтано, или на позив својих националних ауторитета, већ био спреман за оружану борбу. Хрватска и муслиманска села су заobilazili, јер тамо не само да није било устанка, већ су та села почела регрутовати ратнике под фашистичке заставе. Дакле, ти појединци, комунисти, прихваћени су међу Србима и у почетку су дали извјестан допринос, више информисањем устанника и борца о стању на европским ратиштима него с оружјем у руци

јер их је, уосталом, мало било. Најискуснији од њих био је **Тошо Вујасиновић**, којег су прихватили народ и борци Озрена, као човјека којег познају и коме вјеују. Тошин брат Дејан више година био је парох у Больанићу, а и сам Тошо је завршио богословију. Прије рата једно вијеме радио је у Босанском Петровом Селу и упознао многе храбре Озренце, њихову снагу, историју и њихову душу.

Бенерал **Дража Михаиловић** током другог свјетског рата боравио је на Требави два пута: 1944. и почетком 1945. године. Обишао је многа села, говорио народу и борцима, формирао Требавски корпус... На овом снимку га видимо за вријеме једног сусрета са народом у Осјечанима. Лијево од њега, гологлав, са брадом, сједи, поп **Саво Божић**, командант Требавског четничког корпуса.

Главна тема разговора на ноћним састанцима пред устанак била је: гдје, када и колико оружја обезбиједити; успостављање чврстих веза са устаницима на Озрену и на Крњину, окупити што више способних бораца... Почетак борбе био је за све тајна непосредно до почетка јуриша.

Кожушани, Осјечанци и Бушлетићани (заједно са Чивчијанима) знали су свој први задатак: ликвидирати жандармеријску касарну у Осјечанима, а онда, сви скупа, заједно са Палежанима, кренути према Добоју, заобилазећи Муслиманску Грапску и, на обали ријеке Босне, у Костајници наспрам Бара, спојити се са Костајничанима и онда — на Добој.

Било је неких непрецизности у синхронизацији требавског сектора, па се неколико дана каснило са почетком напада на Добој. А онда је искра букнула: 22/23. августа 1941. године у сваком човјеку на Требави, одлучном да крене у рат, повећана је духовна и физичка снага и храброст, а потиснут је и најмањи страх и сумња у успјех ратног похода, без обзира на евентуалне жртве и дужину трајања борбе.

Кожушани, њих више од 200 стигли су на вријеме у Осјечане, у близини жандармерије, управо када су и Осјечанци кренули са зборног мјеста које је било у шљивику **Михајла Јаћимовића** код ријеке Босне. Касарна је била релативно брзо ликвидирана, и тако, оснажени првим успјехом, устаници с тог дијела Требаве, њих више од 500, продужили су пут према Добоју. На ријеци Босни саставили се са Костајничанима, за тренутак сачинили глобални план даљег јуриша, онда загазили у млаку ријечну матицу и нашли се на непријатељској територији, непосредно пред војним магацинima у Барама. Они који су имали оружје ишли су напријед, а они са вилама, сјекиркама, беспушкари, сјекли су телефонске стубове, рушили пругу и држали корак за првом линијом.

Пошто су лако савладали одбрану ове усташке базе, дио устаника кренуо је цестом у правцу града, а дио горњим путевима да би се цијела снага саставала негде око Жандармеријске касарне. И, баш ту, око ове јаке непријатељске утврде, почеле су најжешће борбе Требављана, којима су се придружили и устаници који су пристигли из крњинских села Буковиће, Плочника, Руданке... Одатле су кренули према центру града (хотел „Гриз“, Соколски дом) где су се примицали Озренци коју су такође савладали све препреке од Усоре, осим старог аустроугарског бункера код моста на ријеци Босни, одакле су пущали забарикадиране усташе и Нијемци. Остало је неосвојено још једно важно непријатељско упориште: Тврђава. Одатле је непријатељ нанио много зла устаницима: »Све одатле виде и гађају, а ништа им не можеш«. Али, основни циљ је, бар за тренутак, ипак остварен: Добој је пао, непријатељ десеткован, сакупљено је доста оружја, запаљени вагони пуни ратног материјала на Усори, који је спремљен за источни фронт, муниција и остали ратни материјал из шест магазина у Барама такође је прешао на требавску страну, а оно што се није могло изнијести запаљено је. Обије ове диверзије извршене су 24. и 25. августа 1941. године када су устаници напуштали Добој, у који су управо пристизале јаке непријатељске снаге из правца Сарајева, Теслића, Тузле, Брода.

Када су Кожушани кренули на Добој, оставили су једну чету бораца са **Војом Вуковићем** на челу, чији је задатак био да организују нове борце и да спријече евентуално надирање непријатеља из правца Модриче према Добоју и тако спријече масакр српског народа у требавским селима. Ова јединица је успјешно извршила задатак и са положаја се повукла када и устаници из Добоја. Порушили су неколико мостова, имали неколико мањих сукоба и заробили командира Жандармерије у Модричи Фрању Ковачића са још неколико његових сарадника и сапутника.

ПРВЕ УСТАНИЧКЕ ЖРТВЕ

Устаници са Требаве вратили су се у своја села. Нажалост, не сви. На поприштима борбе остало је дosta оних који су дали свој обол у крви за слободу и националну част: Бранко Букејловић, Недељко Јовановић, Димшо Васиљевић, Теодор Васиљевић, Милош Зарић, Теодор Зарић, Вацо Зарић (Бушлетић), Душан Мићин (Чивчије), Новак Ђелић, Милан Гуштић, Божо Паравац, Петар Симић, Божо Станић (Костајница), Раде Шарић, Вељко Благојевић, Душан Марковић, Саво Сајић, Мирко Гаврић, Мирко Гаврић (Станић Ријека), Госто Пејићић, Симеун Миљановић (Осјечани Горњи).

У разним околностима, на превару или непажњом, у руке усташама пало је неколико устаника и оних који су непосредно били у вези са њима: Петар С. Чакаревић, Милан Марковић, Pero Стојановић (Бушлетић), Теодор Гојковић (Чивчије), Марко Корчић, Благоје Ј. Симић, Петар и Недо Сушић (Костајница), Дамјан Недић, Ранко Пајдић, Спасоје Савић, Милан Сексан, Обрад Спасојевић, Петар Берић, Бошко Јошић, Савка Берић, Новак Лазаревић, Душан Старчевић (Кожухе), Обрад Божић, Живко Џвијановић, Недељко Чакаревић, Чедо Јаћимовић, Петар Лукић, Никола Симић (Осјечани Доњи). Усташе су, такође, звјерски убили Бранка Лазића, Крсту Сивчевића, Јована Кнежевића, Марка Пантића, Богдана Живковића, Радована Стевановића, Бранка Радовановића (из Копривне). Сви они су убијени мучки, на разне начине, и на разним мјестима, било »на лицу мјesta«, или по пресуди усташког пријеког суда у Добоју који је 11. септембра 1941. године на смрт осудио око 150 устаника, од којих је 111 одмах стријељано у Барама, код Добоја.

Звјерства окупатора настављена су у свим устаничким селима и на Озрену, крњинском и вучијачком крају. Стар-

ци, жене, дјеца убијани су на улици или одвођени у логоре »Штапара« у Дервенти или у »Пустару« у Модричи, а из Копривне су 72 угледна домаћина одведена у градачачку тврђаву. Само у два-три вучијачка села убијено је тих дана 81 лице, у бујковичком крају око стотину лица, итд.

БОШКО УРОШЕВИЋ (десно) и УРОШ ЛАЗИЋ припадају плејади најугледнијих Требављана који су организовали народ овог краја за борбу за слободу. Били су цијело вријеме рата у најужем руководству Требавског одреда.

НОВИ ПЛАН НАПАДА

(Након напуштања Добоја, 24. августа предвече, руководство устанка договорило се да се сачини нови план напада на град, и да се он по сваку цијену има остварити. Тај задатак су преузели школовани официри **Новак Паравац** и **Саво Жигић**. У једној малој колиби, у бостаништу, у Костајници, ова двојица устаника су готово цијелу ноћ, уз светло цепне лампе, смишљали стратегију и тактику нове операције. Имали су, прије свега, на уму један фатални пропуст у плану претходног напада, који, у војно-стручном смислу, није ни постојао: није био планиран напад на Добој с његове западне стране, преко Чаршије, како би се овладало и тврђавом.

По сјећању Саве Жигића, они су предложили да се поновни напад изведе од правца Руданке, преко Присада, Бешлагића брда, Крчевина и гробља Хумка. Тако би изненадили непријатеља, прво новом акцијом коју он, вјероватно није очекивао, друго — појавом устаничких снага са стране са које то нису очекивали. Наравно, истовремено би одређене снаге кренуле и из других праваца.

Наоружања је било довољно, много више него приликом првог напада, јер је доста заробљено и изнесено из магацина у Барама. Ни морал устаника није био попустио. Нажалост, све је било касно. Јаке непријатељске снаге, са тенковима и артиљеријом, већ су биле ушли у Добој и запосјеле главне одбрамбене линије. Те снаге су управо пристигле из правца Сарајева, Теслића, Босанског Брода и Тузле.

Да су прави стратези, као што су ова двојица, правили и претходни план, успјех устанка био би потпунији. У првим варијантама, међутим, доминирала је више гло-

бална стратегија, потцијењивање непријатеља као и одређена еуфорија (»само да ослободимо Добој, до Загреба нећемо имати већих препрека«, сматрали су наивни појединци).

БОРБА СЕ НАСТАВЉА

Па ипак, бунт и отпор српског народа на Требави, као и у другим српским селима око Добоја се наставља. Када су се устаници са Требаве вратили из Добоја, већина њих се са оружјем задржала у оближњим шумама у очекивању даљег расплета устаничке драме, ријешени да наставе борбу за слободу и поновно рађање Југославије и повратак краља. Неизвјесност није дugo трајала.

СТЕВАН БОТИЋ (снимак из млађих дана) којег је аустроугарски суд 1914. године осудио на 15 година робије због учешћа у припремама атентата на предстолонасљедника Фердинанда. Ботић је био члан „Младе Босне“, југословенски оријентисане омладинске илегалне организације. А 1941. године Стеван Ботић је један од организатора устанка на Требави, члан штаба Требавског одреда, војвода и политичар. Погинуо у мају 1943. године у Станарима.

Обавијештени да се устаници Озрена поново окупљају око својих популарних организатора, међу којима је и др **Бранко Стакић**, бивши посланик и првак Земљорадничке странке, а ту се задржао и Тошо Вујасиновић, који је координирао устаничку акцију на Добој, Грачаницу и Маглај, Требављани су у групама, или појединачно, кренули преко Спрече да би са Озренцима организовали наставак борбе.

Новак Паравац (лијево), командант Првог батаљона, врло снажне и добро организоване војне јединице на Требави, најистуреније према многобројним усташко-одомобранским и њемачким снагама од Добоја, Сарајева, Тузле, Грачанице. Готово четири године овај батаљон је био непробојан штит према требавској територији. Десно, са реденицима је **Недо М. Филиповић**, командир Прве чете.

Са њима су **Стеван Ботић**, **Милош Купрес**, **Никола Белић** и већина других Требаваца који су се, у организовању устанка и у току борбе у Добоју посебно истацијали. Тако је већ до новембра 1941. године на Озрен прешло више од 200 бораца са Требаве (из Костајнице, Станић Ријеке, Товире, Прањковаца, Бушлетића, Џерова Гаја, Осјечана, Кожуха, Чивчија, Палежнице, Копривне).

Свједок онога што се у августу додило, и осјећајући снагу и одлучност српског народа да се с оружјем брани и бори за слободу, добојски жупник доктор **Камбер**, непосредно, након устанка, с почетка нових борби око Добоја, шаље писмо лично поглавнику НДХ **Анти Павелићу**. У општном писму Камбер наглашава да је »побуна спремана седмицама, а можда и мјесецима, а хрватска службена власт не зна...« Доктор Камбер затим каже да овај »њихов устанак није никаква побјешњела руља, како пише по новинама, већ има идеолошки садржај...« Овај свећеник даље истиче да је »устанак организован и вођен војнички и на целу су виши и нижи српски официри«, те да је потребна »јака акција да би се овај устанак угушио«.

Борци Озренског одреда, чије су двије чете већ у почетку чинили искључиво Требављани, носили су различите симbole: неки српске или југословенске тробојке на капама, неки петокраке, а неки ништа. Али су сви имали заједнички циљ — борбу против окупатора и усташа, борбу за слободу и спас српског народа, коме је било запријећено да ће бити уништен. С тим планом непријатељ је био кидисао не само на наоружан већ и на незаштићен српски народ. Нијемци, усташе, домобрани, комуницирајући међусобно, а и у извјештајима својим командама, српске борце називали су »одметници«, »четници«, »побуњеници...«.

Заједничка борба Озренца и Требаваца против непријатеља вођена је свакодневно на веома широком фронту.

Непријатељ је трпио велике губитке у људству и материјалу. Врло често су превртани возови у правцу Сарајева и Тузле, а у току зиме 1941/42. двије непријатељске офанзиве биле су безуспјешне. Гинули су и српски борци, страдавао је и народ, гладовало се, смрзувало, епидемије разних болести су се шириле... У борби на Турији, у фебруару 1942. године, погинуо је храбри командир једне од требавских чета **Милош Купрес** и још 15 његових бораца, у нападу на Хаџијефендићеву легију.

НАРОД ТРЕБАВЕ СВОЈИМ БОРЦИМА

Требављани су борцима на Озрен слали храну, топлу одјећу, обућу, цигарете... Дјевојке су сваке вечери, на прелима, уз пјесму, у којој се осјећао призвук туге и страха, али и поноса, плеле за своје борце, своје момке, комшије, рођаке, топле цемпере и чарапе. Ивицом брда изнад Ко-

Дјевојке из Кожуха и Вучијака, у Осјечанима, приликом посјете рањеним борцима који су се лијечили у главној Одредској болници у овом селу.

стајнице до ријеке Спрече, по дубоком снијегу и ниској температури, костајнички дјечаци, жене, старци, идући у дугим колонама, на леђима или на саоницама и на коњима носили су товаре хране за борце. Према једној рачуница, са Требаве и из Посавине је само те зиме на Озрен упућено око 2000 вагона хране и одјевних предмета.

Зима 1941/1942. памти се као једна од најдужих и најжешћих у неколико деценија прије и послије. Снијег је пао 20. новембра 1941. године и стално се допуњавао све до краја фебруара наредне године. Температура се задржавала на минус 10 и 20 степени.

ПАЛИ НА ОЗРЕНУ

Требавски борци били су врло храбри, и у нападу на Добој, у том првом ватреном крштењу и затим у Озренском одреду, одакле су пренијели нова искуства у свој крај, у свој одред. Велик број њих је за тих неколико мјесеци борби на Озрену оставио своје животе на првим линијама одбране ове српске територије: **Божо Арсенић, Раде Аргутина, Петар Т. Чакаревић, Ранко Чакаревић, Благоје Стојановић, Божо Стојановић-Каблинац (Бушлетић), Бранко Бојић, Димшо Татић (Чивчије), Драго Гојковић, Крсто Павловић (Српска Грапска — Прањковци), Вељко Бабић, Милан Новаковић, Милан Н. Прешић (Костајница), Богдан Борђић, Милош Купрес (Кожухе), Јово Буричић (Осјечани Доњи), Симеун Миљановић, Борђо Пејичић (Осјечани Горњи), Милош Ћвијановић, Марко Тубић, Бранко Видовић (Палежница Доња), Богдан Гаврић, Милан Гаврић (Станић Ријека).** Часно је изгубио живот и **Миленко Пајић** из Костајнице, који је као борац Озренског одреда осуђен на дугогодишњу робију, али су га усташе у Лепоглави стријељале. У логор Maythauzen одведен је и антифашистички борац **Јово (Дамјана) Паравац** и тамо мучки убијен.

ТРЕБАВСКИ ЧЕТНИЧКИ ОДРЕД

У Озренском одреду се од почетка осјећала снажна четничка струја, која је све више подгријавала општу атмосферу с тенденцијом да се »заједничка борба« кодификује у — — Озренски четнички одред. Таква тенденција се преноси и на Требаву у фебруару 1942. године, када се **Милан Сојић**, борац из Бушлетића, враћа са Озрена са око 150 бораца и убрзо у Палежници формира Требавски четнички одред. Сојић тако остварује свој утицај на српска села према Грачцу и Модричи. Истовремено са Озрена у Костајничу стиже и друга група бораца у којој су, осим Костајничана, и Осјечанци и Кожушани. Са овом групом су стигли и **Никола Белић** и **Новак Mrкоњић** и они се изолују од Сојића, задржавајући утицај Озренског одреда. Након извјесног времена, међутим, Mrкоњић са Осјечанцима и Кожушанима одлази у Кожухе, али и даље се формацијски одваја од Сојића, који је већ увек био ангажован у борби про-

Парадни марш на Дугој Њиви 1943. На челу параде је **Новак Паравац**, командант Батаљона.

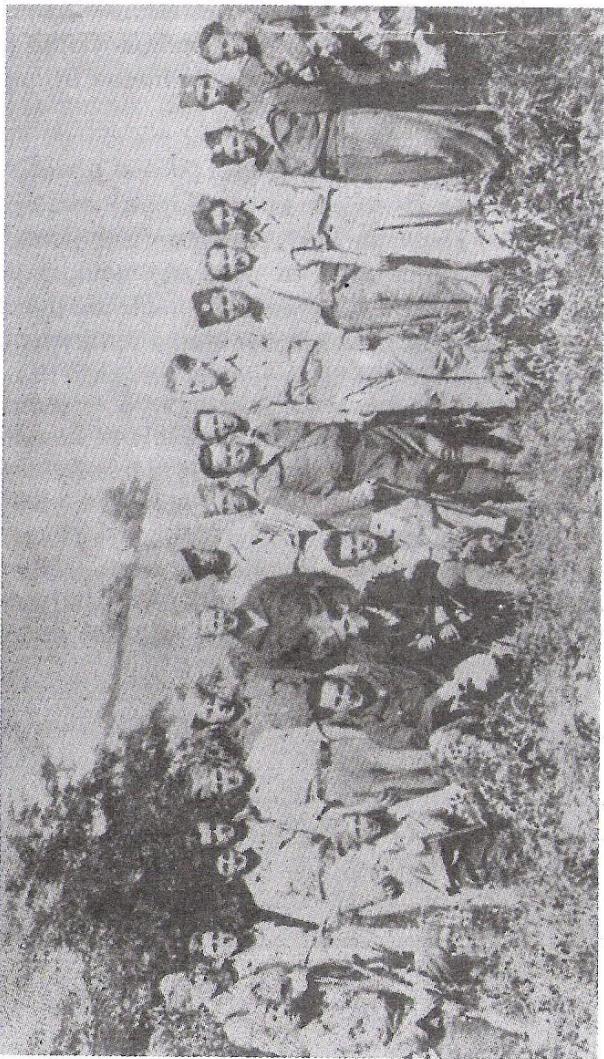
тив усташа који су угрожавали српска села из правца Грачца (Толиса, Скугрић и др.). У тим борбама Сојић је имао значајне успјехе, стварајући тврд бедем према непријатељу са рубних подручја.

У жељи да се четнички одред на Требави што брже ојача и консолидује, из Белићеве групе борци почињу да одлазе Сојићу (**Саво Паравац-Туче**, **Дамјан Станојевић** и др.). Међутим, већ наредних дана долази до значајних обрта. Крајем априла 1942. године **Новак Mrкоњић** са групом присталица убија Милана Сојића, а неколико дана касније пада и **Новак Mrкоњић**.

За новог команданта Требавског четничког одреда изабран је **Саво Божић**, угледни свештеник из Толисе, а у Костајници **Новак Паравац**, официр југословенске војске, формира Први батаљон Требавског четничког одреда. У овај батаљон се одмах укључује »Белићева група« и други борци из Костајнице, Товире и Прањковаца, а враћају се и они који су били отишли на Дугу Њиву Сојићевој јединици.

(Поп **Саво Божић** је изузетна личност, вриједан поштовања и уважавања, духовно снажан и стамен, образован и мудар. Рођен је 1886. године у Доњим Осјечанима (од оца **Марка** и мајке **Павлије**). Родитељи су имали још дјеце: сина **Живка** и кћери: **Јованку**, **Симку**, **Милку** и **Ружу**). Основну школу Саво је завршио у Кожухама, шест разреда гимназије у Тузли и Богословију у Рељеву. Рукоположен је 2. септембра 1912. у Поребрицима за Ђакона, а 9. септембра те године у Дубици за презвитера. Декретом је 12. септембра 1912. године именован за администратора парохије Раковачке.

По својој молби, 15. априла 1914. године премештен је за администратора парохије у Толиси. Црвеним појасом одликован је 1929. године, а рјешењем Његовог Преосвештенства Епископа Зворничко-тузланског Нек-

Савезнички пилоти под заштитом требавских и озренских четника у очекивању авиона јето 1944. под Озреном. Са њима су Новак Парац, командант Првог требавског батаљона (трећи с десна, стоји) и капетан Манојло Пејић, Дражин обавјештајни официр у Требави (у средини, с пушком, стоји).

76

тарија од 12. новембра 1932. године, постављен је сталним парохом толишке парохије у Толиси. Произведен је уprotoјерејски чин 12. 9. 1936. године. Убијен мучки код Тешња 1. маја 1945. године (Из Индекса свештеника Епархије Зворничко-тузланске, стр. 72).

Својом досљедном службом Богу и народу, очинским и људским односом према сваком, својим доброчинством, поп Саво Божић је стекао велики углед. Личним новчаним доприносом и иницијативом, подстицао је народ на изградњу просветно-културних објеката, мостова, путева, затим обнову цркве; помагао је сиротињу, тешко ожалошћене, храбрио духом клонуле. Стога је са свим разумљиво што га је народ Толисе и ширег региона бирао за банског вијећника у Бањалуци између два рата, и што су га драматичне 1942. године народ и борци Требаве промовисали за свога команданта. Том народу служио је часно и одано до краја, до своје трагичне смрти).

Избором новог команданта, Требавски четнички одред војнички, бројно и слогом брзо јача, проширује своју територију и остварује надмоћ над непријатељским снагама и идејним противницима. У тим тренуцима много је доприносио и велики народни збор који је одржан половином 1942. године на Дугој Њиви. Присуствовало је много народа из Кожуха, Палежнице, Бушлетића, Скугрића, Толисе, Осјечана, Чивчија и других села. На збору су говорили и Милан Марић, који се управо вратио из Србије где је отишао половином 1941. године, затим Бошко Урошевић и Ранко Васиљевић подофицир југословенске војске и активни устаник и борац са Озрена. Њих су на Требаву, како су рекли окупљеном народу, упутили мајор Јездимир Дангић, четнички командант источне Босне и његов замјеник за позадину Стеван Ботић, који је, такође, кратко вријеме након одласка са Озрена, почетком године, био у Србији, и источној

77

Босни, одакле је пренио и прва искуства из борбе српског народа с оне стране Дрине. Говорили су о циљевима борбе српског народа, о потреби ширења и јачања четничког покрета на чијем је челу Дража Михаиловић. Тај покрет је, нагласили су, већ захватио велики дио Босне и источне Херцеговине.

Дража у Српској Грапској октобра 1944. године посматра дефиле јединица Требавског корпуса. У првом реду, у средини, у црној униформи, са брадом, командант Корпуса поп **Божић**.

Озренци су већ оснажили свој одред чији је командант Цвијетин Тодић, а чланови штаба његови сарадници и храбри борци Цвијетин Ђурић, Бокан Шарчевић, Борђа Цвијановић, Урош Тодоровић и други.

Тодић је са неколико стотина бораца 18. 4. 1942. извршио напад на штаб Ударног партизанског батаљона са којим је на Озрен дошао Светозар Вукмановић Темпо. Овај члан партизанског врховног штаба стигао је на Озрен да би придобио што више најбољих бораца које би приклучио ударном батаљону и одвео их у пролетерске партизанске једи-

нице. Темпо се понашао баhatо, пријетио и пресуђивао на лицу мјеста, али није успио да спријечи преименовање партизанског у Озренски четнички одред. Револт Цвијетина Тодића и његових бораца окончан је тако што су озренску територију одмах напустили Вукмановић и јединица која је са њим дошла, а такође је по Темповом наређењу, отишao и Тошо Вујасиновић, дотадашњи командант Одреда, са око 20 својих присталица који су се у том тренутку заједници око њега на Брезицима. (Тошо је овом аутору послије рата причао да је желио да остане на Озрену, али му Темпо то није дозволио).

И сам Вукмановић је признао свој потпуни неуспјех на Озрену: »На Романији су ми рекли да на Озрену треба само да се појавим са бригадом, па да нам одмах приђе најмање 200 Озренача. Међутим, увјерио сам се да нам је потребно најмање мјесец дана рада, јер нам нико од нових бораца не прилази. Све је то говорило да није требало да долазим са Романије и да покрећем ударни батаљон. Тада сам упао у нову грешку: одлучили смо да одмах похапсимо неколико људи који су уносили раздор у одред и да их изведемо пред суд...«

Овај члан Брозовог Врховног штаба такође каже да је, обиласком јединица Озренског одреда стекао утисак да није »међу својим«. »Сазвали смо конференцију након обиласка јединица, али на њу нико није дошао... Сутрадан сам одлучио да напустим Озрен...«.

ОД ОДРЕДА ДО КОРПУСА

Поп Саво Божић је у штаб Требавског четничког одреда одabrao снажну, компактну и по идејно-политичком определењу и образовању јединствену екипу: начелник штаба је Петар Арнаутовић, учитељ из Скиповца. (Ову дужност Арнаутовић је вршио до пред крај 1942. године, када га је заменио Рајко Законовић, учитељ из Бушлетића); чланови

штаба су: војвода Стеван Ботић из Осјечана, његов брат поп Милош Ботић, Милан Марић популарни национални борац из Кожуха, Бошко Бањанин, учитељ из Костајнице, Боко Милошевић, професор из Палежнице, Петар Борота, учитељ из Зелиње, Бошко Урошевић из Бушлетића, а касније, 1943. године и Буро Поповић, мајор југословенске војске којег је на Требаву упутио Драже Михаиловић за функцију команданта операција Требавског одреда. Штабу Требавског четничког одреда добро је дошао и Милан Дадасовић, правник из Добоја, који је био задужен за управно-правне и судске послове.

Чланови савезничке мисије у штабу Драже Михаиловића, са којим су 1944. године допутовали у овај крај. На овом снимку их видимо приликом говора народу Осјечана. Десно (сједи, са брадом) је поп Божић. Стоји лијево пуковник Маклдауден.

Утврђена је одмах војно-територијална структура Одреда, који је до краја 1944. године прерастао у Требавски четнички корпус. Почетком 1943. године Одред је имао 12 батаљона, од којих је, половином те године формирano пет

бригада, чији су команданти били: мајор Михајло Пејић, поручник Теодор Бошков, капетан I класе Марко Радоњић, поп Милош Ботић и учитељ Василије Лалић, док је командант једне посавске јединице, која је прикључена Требавском одреду био потпоручник Богдан Јеремић. Команданте бригада, осим Лалића и Ботића који су из овог краја, на Требаву је послao Драже Михаиловић.

Посебну пажњу Одред је посветио позадинским пословима. Свака бригада и батаљон имали су позадинску команду, а формиране су и општине, као цивилне власти, у Скугрићу, Врањаку, Осјечанима, Палежници и Бушлетићу. Уз општинску управу биле су и жандармерије. Формиран је, такође, и срез за Требаву и Посавину. Командант жандармерије за цијели Одред био је Маринко Митровић, предратни жандармеријски наредник из Осјечана.

САВЈЕТОВАЊЕ ЧЕТНИЧКИХ ОДРЕДА

Готово у исто вријеме када и на Озрену и Требави, до формирања четничких одреда долази и у многим другим крајевима источне и централне Босне. Пошто без међусобне повезаности и сарадње не може бити ни даљег успјешног организовања и јачања одбрамбене моћи јединица и позадинске власти, већ 1. и 2. јула 1942. године одржано је прво савјетовање штабова четничких одреда средње и источне Босне (Требавски, Озренски, Зенички, те одреди »Борја«, »Мањача« и »Обилић«). Овом историјском војно-националном скупу, који је одржан у Српској Грапској (Требава) предсједавао је поп Саво Божић, командант Требавског четничког одреда. Осим заједничких задатака, формулисаних у осам тачака, савјетовање је изабрало комиду главног штаба ових одреда. За команданта штаба изабран је Раде Радић (централна Босна), за његовог замјеника Василије Лалић, са Требаве, а за пропаганду је задужен Боко Милошевић, такође члан Требавског штаба. Тиме је створена основа

за логичан континуитет међуодредске сарадње и координације, што је подстакло на то да се ускоро, већ 1. децембра 1942. године, у Кулашима, а затим 2. и 3. маја 1943. године, такође у Кулашима, одржи друго и треће савјетовање руководства штабова ових одреда. Био је присутан и представник Врховне команде Драже Михаиловића.

СНАГА ОДРЕДА

Требавски крај је у економском погледу дosta богат, у еколошком смислу врло здрав, по менталитету, традицији и духовно његов народ је чист и поносан, радин и доброћудан. Захваљујући свом релативном богатству, народ Требаве је био у могућности да током цијelog рата преживи без гладовања, а уз то је пружао значајну помоћ другим. У два-три маја непосредно послиje устанка 1941, крајем те године и крајем 1942, Требава је помогла народу вучијачких села да преживи глад и зиму, а свакако и усташки терор због којег је знатан дио ратног периода провео у селима Требаве. Народу и борцима Озрена стизала је помоћ са Требаве не само у првој ратној зими већ и касније, нарочито послиje офанзиве »Вражије дивизије« у априлу 1943. године, када су многа озренска села била спаљена и имовина уништена. Осим масовне, организоване помоћи Озрену, што је био задатак команде позадине Одреда, и појединци су организовали хуманитарну помоћ браћи преко Спрече. Тако је Ристо Станковић из Скугрића лично сакупио и са четири коњске запреge у зиму 1942. године повезао храну и одјећу на Озрен. Нажалост, на путу су га пресреле усташе и све одузеле, а њега ухапсиле и отпремиле у Јасеновац.

Повремено су многоbrojne породице стизале у требавска села и из централне Босне са Крњина и овдје се, склањајући се од партизана и усташа, дуже задржавале. Илија Малић, четнички командант са Љубића, његова породица и извјестан број бораца, провео је неколико мјесеци у Ко-

стајници. Овдје су се и лијечили од рана и инфективних болести. Ради договора о сарадњи и помоћи, у Костајницу су често долазили команданти Алекса Видаковић, Божо Петровић, Петар Нинковић и други са Крњина.

Михаиловић прелази преко моста на ријеци Спречи, између Озрена и Требаве (Костајница), почетком 1945. године. Са њима је тада на Требаву стигла и главнина четничких снага из Србије и Црне Горе.

Позната је трагедија и народа Возуће. Већина преживјелих и изbjеглих од усташког ножа, стигла је у требавска села и овдје прихваћена и забринута. Коначно, и хиљаде четника из Србије и Црне Горе почетком 1945. године провело је 2 до 3 мјесеца у селима Требаве, у очекивању по-

крета према централној Босни. Рат, зима, глад и болести били су стални пратиоци српског народа и његове војске. Требављани су са њима дијелили посљедње залогаје, па тако глад, као фактор смрти, није уписана у хронику овог краја и оних који су осјетили доброту његовог народа.

Од половине 1942. године па готово до пред крај 1944. године у требавском крају није било већих офанзивних операција. Партизани су повремено узлијетали на висове Требаве и по дан-два се задржавали у неким њеним селима (партизанске јединице са Мајевиће, дијелови 6. источно-босанске пролетерске бригаде, дијелови 17. дивизије и неке друге). У септембру 1942. године Шеста источно-босанска бригада била је кренула преко Требаве у централну Босну. Њено руководство се састало са штабом Требавског четничког одреда да би од њега затражило дозволу за несметан пролаз партизана према Вучијаку. Командант Одреда поп Божић их је упозорио на опасност од Нижемаца и усташа на ријеци Босни ако би дотле и стигли преко Требаве.

У августу 1943. године јединице 17. партизанске дивизије пробиле су се у нека требавска села, али су се након дводневних борби морале повући. Борбе су вођене на јужном дијелу Требаве, на Беџићу и Дујама и још неким прејелима овог подручја.

У више наврата четници су имали борбу са усташама које су провоцирали из својих упоришта у Посавини (Гаревац). Борба у Гаревцу била је у зиму (око Божића) 1944. године. Усташе су дочекале четнике у јаким утврђењима, била је и густа магла, а уз то су још запалили сијена. Створена је таква завјеса од магле и дима да су се четници с муком извукли. Један од њих, Радивоје Паравац из Костајнице, остао је у тој тмини опкољен, а извукao се захваљујући снази и храбrosti и пушкомитраљезу из којег је, извлачећи се насумица »косио« око себе.

Требавски четници су одлазили у борбу и изван своје територије, када би, према споразуму, били позвани у помоћ од стране других одреда. Тако је једна јединица овог одреда, а са њом и батаљон **Бранка Ковачевића** из Вучијака, концем новембра 1942. године отишla на Мајевицу, село Малешевци. До сукоба са партизанима дошло је 27. новембра, пред зору, када су четници били изненађени и десетковани. Неколико Требављана је погинуло, а међу њима и поп **Димитрије Стефановић**, командант четничког батаљона Посавине. Вучијачани су били заробљени. Пошто су разоружани — одмах су пуштани и вратили се на Требаву. Наводно су се у тој борби срели Тошо Вујасиновић и брат **Бранка Ковачевића** који су се познавали из Зенице, где су прије рата заједно радили. Споразумјели су се, ваљда, да се према Вучијачанима тако поступи.

Дража у Српској Грапској октобра 1944. године (окружен борцима).

Требављани су се 21. августа 1942. године, на Вучијаку, где су пристигли у помоћ, сукобили са домобранима и усташама и разбили их, а у мају 1943. године такође су напали и уништили једну домобранску јединицу у Врањаку која се изненада била појавила у овом требавском селу.

Сукоб требавских и озренских четника са домобранима и усташама био је у мају те године и у близини Градачца, одакле је непријатељ повремено покушавао да угрози четничку територију Требаве. Отјерани су до самог града. Затворили се у Кулу Градаччевића, где су и прије, а и касније, налазили склониште након оваквих својих неуспјелих похода на четничку територију. Успјешно је одбијен и један напад 16. војвођанске дивизије.

У другом свјетском рату народ Требаве је ратовао, женио се и удавао, гинуло се и ваљало је обнављати потомство, као што показује и ова елегантна свадба у једном требавском селу из доба рата.

Шестог септембра 1944. у Костајници се преко ријеке Босне пребацило око 40 домобрана са сатником. Побјегли су од партизана који су напали на Добој. Пошто нису били

најавили долазак, борци Треће чете Бошка Прешића, са још неколико бораца Боже Петровића из Плочника, брзо су их опколили у пољу и разоружали. Дозволили су им да се одморе и да их страх прође, а онда су их, у сумрак пустили. Вратили су се у Добој јер су партизани већ били напустили дио заузетог града.

Једна од битака између требавских четника и партизана била је у Станајима у мају 1943. године, где су овдашњи борци отишли у помоћ четницима средње Босне. У жејстоком окршају са јединицама 4. крајишког одреда, 18. маја, погинули су војвода Стјеван Ботић, који је био на челу Требављана и Петар Арнаутовић, бивши начелник штаба Требавског четничког одреда. Погинуло је још неколико бораца са Требаве, и био је то велики губитак за Требавски одред. Ботић је у крињински крај отишао и са специјалним задацима политичке природе.

Да би ова генерација завршила четврти разред основне школе у Костајници, учио Бошко Бањанић је, након трогодишњег прекида, у септембру 1944. године уз све своје одговорне дужности у команди Одреда, под „ведрим небом“ организовао наставу.

(Војвода Стеван Ботић, родом из Осјечана (Чивчије), био је маркантна политичка фигура и ратник, четнички идеолог и вођа, и његовом смрћу четнички покрет и српски народ, нарочито овај дио Босне, много је изгубио.

Још као ћак у Тузли, почетком овог вијека, Стеван Ботић се укључио у борбу за јединство и част српског народа, а против аустроугарског окупатора, за уједињење јужнословенских народа. С таквом идејом ступио је, након анексије Босне 1908. године, у тајно удружење »Млада Босна« које су сачињавали махом средишошколци и студенти са села. Доктор Владимир Дедијер у књизи »Сарајево 1914« пише да су »младобосанци били дио спонтаног револуционарног покрета међу јужнословенском омладином...«. Тежили су уништењу туђинског јарма и уклањању конзервативизма и примитивизма у друштву. »Аустрија, како је окупирала Босну, ни након 33 године није средила прилике, није ријешила аграрно питање...« — изјавио је на суђењу један од чланова групе »Млада Босна«, која је извршила атентат на престолонаследника Фрању Фердинанду.

Када је ова група преšла Дрину и кренула према Сарајеву у мају 1914. године, Ботић је у Тузли, где је био »на вези«, обезбиједио привремени смјештај и исхрану за дио те групе (Чабриновић, Грабеж и др.).

Због истакнуте дјелатности, као младобосанац, Стеван Ботић је након атентата на надвојводу Фердинанда 28. јуна 1914. године којег је извршио Гаврило Принцип, ухапшен са групом од 33 члана тузланске организације и на процесу у Бихаћу, у септембру 1915. године, осуђен на петнаест година тешке тамнице. То је, послије неколико смртних, једна од најтежих казни на »велеиздајничком процесу« младобосанцима, које је Аустро-Угарска организовала у Бихаћу, Травнику. Бањалуци и неким другим мјестима.

Капитулацијом Аустроугарске монархије, 1918. године, преживјели осуђеници изашли су на слободу и у новој држави Срба, Хрвата и Словенаца, у Југославији, за чије су идеје жртвовали своју младост, већина њих се укључила у активан друштвени живот и прихватила одговорне дужности. И Стеван Ботић се одмах активирао приступајући Југословенској земљорадничкој странци, и у њој је био један од најактивнијих бораца за аграрне реформе и права сељака. Између два рата Ботић је завршио агрономију, био предсједник општине у Осјечанима и представник овог краја у Банској скupштини у Бањалуци.

Два команданта: Новак Паравац (десно) и Вељко Павловић, са супругама Анком и Станом, 1943. на Дугој Њиви.

Ни послије поменутих неуспјеха и жртава Требавски одред није губио снагу, напротив, стално је јачао бројчано, војнички, искуством и вјером у побједу. У Зборнику сјећања из НОР-а у добојском крају, који је 1986. године издао Пар-Савез бораца, један од аутора, пишући о борби између пар-

тизана и четника на Малешевцима, казао је и ово: »Четници на Требави ускоро постају потпуни господари, они сада улазе и у посавска села, па је у сваком од њих био четнички батальон...«.

Ову изјаву једног од бивших партизана, потврђује и то да се априла 1944. године око 1200 четника са Требаве са командантом попом Савом Божићем спустило у Посавину, чистећи пред собом усташка и партизанска упоришта у том региону и у више села (Обудовац, Горњи Жабари и др.), организујући велике народне зборове. Народ их је срдечно дочекао као своје ослободиоце и заштитнике.

ПАРТИЗАНСКИ ФУНКЦИОНЕРИ НА ТРЕБАВИ

Има неких помало невјероватних, несхватљивих, али и не баш небитних чињеница и догађаја забиљежених на Требави током рата, нарочито 1943. и 1944. године. Преко ове територије, која је најдужи период рата, била »оаза мира« у односу на већину других, прелазили су, на њој боравили дуже или краће вријеме, дружили се и међусобно разговарали и састајали се са командом Одреда, поједини партизански и комунистички функционери. Поред осталих, код попа Саве били су Родольуб Чолаковић, Тодор Вујасиновић, Угљеша Даниловић, Едхем Чамо и многи други. Преко овог подручја на путу у Јајце, на Друго засиједање АВНОЈ-а, поред поменутих, прешли су и **Моша Пијаде, Авдо Хумо, Војислав Кецмановић Бедо**, те велик број глумаца, умјетника и партијских радника. Имали су чак и пратњу и заштиту од стране овдашњих четника све до Вучијака где су их чекали и прихватили четници Бранка Ковачевића и партизанске јединице. Доктор **Едхем Чамо**, бивши срески ветеринар, и наводно секретар Окружног комитета за Требаву и Посавину, до 30. јануара 1943. године налазио се у селу Скугрић и станововао у кући Јована Новаковића, и то, како је др Чамо сам изјавио, са знањем попа Саве, чији се штаб

налазио у близини. Одатле је Чамо отишао када му је поп Божић рекао да више није сигуран да може гарантовати његову безбједност, поготово када су се почели појављивати пропагандни партизански леци.

Познато је, и ушло у ратне хронике, и то да су се на Требави током рата повремено налазили и симпатизери Партије и партизанског покрета који су избегли из Добоја, Модриче и Грачанице од усташа, или су се ту, како су неки од њих послије биљежили, налазили »по задатку Партије«. Понегде би се и састајали. Такви сусрети, причали су послије, служили су им за »договоре и међусобно информисање«. Међу њима било је Срба, Хrvата, Муслимана, Јевреја (сестре **Веселић, Дедо Трампић, Халил Халиловић, Миленко Ружојчић, Богољуб Дамјановић** и др.).

Из Осјечана и неких других села појединци су одлазили у партизане, па се враћали, опет одлазили... Од неколико десетина њих и неколицине оних који су дошли са јединицама Шесте пролетерске источнобосанске бригаде на Требаву у другој половини 1943. године, а родом су са овог подручја или из Посавине, формирана је посебна јединица којој су дали и назив Требавско-посавски партизански одред. Било је, како је у хроникама записано, око 160 бораца, али се на Требави нису могли задржати па су напустили ово подручје и приклучили се крупнијим партизанским јединицама у источној Босни.

Зашто су требавски четници и њихово руководство били толерантни према неким од таквих појединача који су безбједно уживали »гостопримство« на овом подручју? Одговор који се могао добити, отприлике, гласи: »Баш зато — — што су били појединци, што нису представљали неку организовану снагу и што, на крају, Требављани нису по свом бићу сирови и склони убијању без пуног разлога и суда. Коначно, већина њих је такође била антифашистички оријентисана, и зашто им онда не пружити заштиту...«.

МУСЛИМАНСКА СЕЛА

На територији Требаве налазило се неколико муслиманских села која су директно била под контролом и патронатом органа власти Требавског одреда (Грапска, Сјенина, Лукавица, Потурице-Поријечје, Бријесница, Клокотница, Таревци, Свјетлича). Четници су према народу ових села и у принципу и у непосредној комуникацији имали толерантан однос. Међусобних сукоба није било, осим једног у Бријесници у фебруару 1942, по доласку оне групе Николе Белића из Липца у Костајницу, у којој је био Исмет Ка-петановић. Бријесница је нападнута ноћу, жртава је било на обије стране, али нико не зна какав је био циљ те борбе и да ли је он остварен. Чудно је то да о овом сукобу између бораца из српског села (које су тада неки сматрали партизанима) и муслиманског села, ни једна ријеч није написана у ратним хроникама које је припремио и издао Савез бораца НОР-а Добоја. Наводно су јединице »зеленог кадра« којих је тада било у Бријесници, али и у другим муслиманским селима, угрожоволе српска села.

Требавски четници са зеленокадровцима никада нису имали озбиљнијих неспоразума. Командант Костајничког батаљона **Новак Паравац** и грапски хода **Хаџирашидагић** су међусобне односе држали на толерантној дистанци, без немира и пријетњи. У Грапској је једно вријеме у току рата била команда четничке жандармерије, чији је командир био Ранко Јовановић Буран, а први предсједник Четничке општине у Бушлетићу (за села Костајницу, Грапску М., Српску Грапску, Бушлетић и Џеров Гај), био је — **Муjo Буљубашић** из Грапске, а касније га је замјенио **Милета Остојић** из Бушлетића.

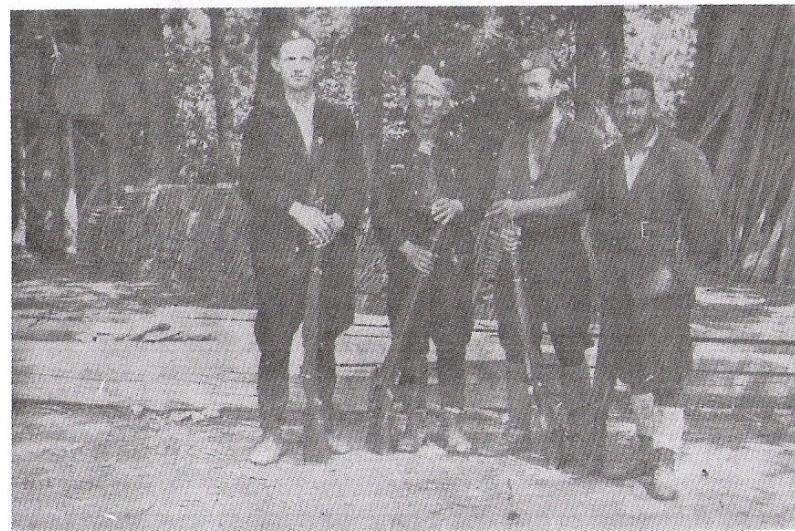
Истина, из М. Грапске био је извјестан број младића у непријатељским формацијама и многи су изгубили животе на далеким бојиштима.

Муслимани су сарађивали са српским селима у обради земље, а имали су и развијено занатство и услужне дјелатности, што су Срби из сусједних села редовно користили. У Сјенини су плели сепете и корпе које су куповали највише Осјечанци јер имају дosta шљиве. У Грапској је било ковача, поткивача, пекара, обућара, кројача, фризера, имали су вршалице, парни млин, и све је то служило и Србима.

Костајничани су, заједно са борцима Бушлетића, Српске Грапске и Осјечанаца у марту 1942. напали, разоружали и растјерали жандаре у Осјечанима.

САВЕЗНИЦИ И ЧЕТНИЦИ

У току рата, савезници, Енглези и Американци, падобранима су спуштали нешто хране и оружја четницима. Помоћ је била симболична, али и доказ сарадње и жеље да се помогне југословенској војсци у отаџбини.

Повјерење и оданост до краја: Храбри ратници са Требаве.

Такође, у 1943. а и у наредној години на поједина мјеста која, наравно, нису била за то маркирана, спуштали су се падобранима савезнички пилоти, углавном Енглези а било је и Американаца. Искакали су из авиона које је оштетила противавионска артиљерија, и убрзо би се нашли под заштитом четника. Смјештени су на сигурна мјеста и одмах

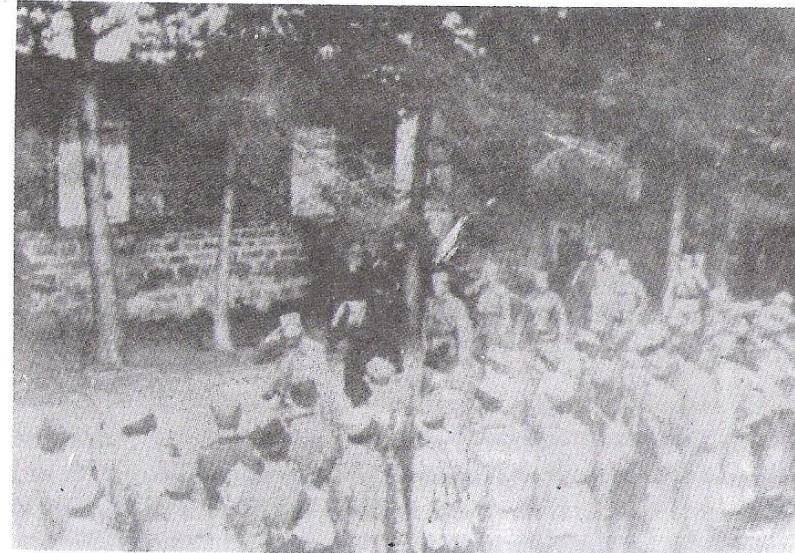
Пуковник Маклдаун, шеф Савезничке војне мисије у штабу Д. Михајловића 1944. године у Осјечанима.

им је омогућено да радио-везама ступе у контакт са својим базама. Једна таква група од десетак пилота неколико дана провела је у Костајници код комandanта Првог требавског

батаљона Новака Паравица који их је под пратњом превезао на Озрен, у село Больанић, где су неколико дана провели у очекивању авиона. Домаћини су их љубазно примили и угостили а затим срдечно испратили. Дуже вријеме послије рата неки од ових пилота дописивали су се са пријатељима у Больанићу, а појединци су и у посјету долазили.

ДРАЖА НА ТРЕБАВИ

У току рата Дража Михаиловић је на Требаву слao своје изасланике официре са задатком и овлаштењем да пруже помоћ на учвршћивању четничких одреда и усмјеравају

Дража врши смотру Требавских бораца на Дугој Њиви 1944. године. Иза њега је командант поп Саво Божић.

њихове војне и политичке акције према ставовима Врховне команде. Тако су на Требаву стigli и дуже вријеме боравили мајор Вигњевић, капетани Пејић и Митрановић. Дошли су са пратњом, добро наоружани и опремљени радио-станицама. Били су то образовани и достојанствени офи-

цири и њихово присуство овде било је врло корисно. Један од официра, које је Дража послала 1943. године, мајор **Буро Поповић** је, како је већ речено, био командант операције Требавског четничког одреда.

Коначно, половином октобра 1944. године на Требаву је стигао и Ђенерал Дража са дијелом своје Врховне команде и са неколико чланова Централног националног комитета. Био је то прворазредни политички догађај за народ и четнике Требаве и цијеле сјевероисточне Босне. Након што је обишао неколико четничких јединица, Дража је одржао састанак са командним кадром Требаве на коме је формиран Требавски четнички корпус.

Тиме је Требавски четнички одред преименован у — Требавски четнички корпус у чијем је саставу у том тренутку било око 3500 бораца. Нешто касније овај корпус је ушао у састав сјеверне групе босанских четничких корпуса (Требава, Озрен, Мајевица), чији је командант био Петар Симић, пуковник.

Дража Михаиловић је у току свога боравка на Требави говорио на народним зборовима у Толиси, Врањаку и Кожухама.

Министар Југословенске војске у отаџбини Дража Михаиловић стигао је на Требаву други пут почетком јануара 1945. године. Али, овог пута његова мисија била је знатно другачија. Са њим је стигла и главнина његове војске — Радинско-топличка група четничких корпуса, Група корпуса Краљеве гарде, Млавско-смедеревска група корпуса, Јужно-моравска група корпуса, затим Тимочки, Ваљевски, Авалашки, Златиборски и Јаворски корпус и друге јединице.

На зборовима које је одржао одмах по доласку, у Бушлетићу, Осјечанима, Кожухама и Копривни, Дража је ре-

као да је са својим елитним јединицама кренуо према Јадранском мору, у сусрет савезницима, чије се искрцавање на нашу обалу ускоро очекивало. На овим зборовима говорили су и представници савезничких војних мисија, са пуковником Маклдауделом, који су обећали помоћ Југославији по завршетку рата.

Истовремено, међутим, лијево крило Друге југословенске партизанске армије је надирало из правца Србије и захватило територију Требаве. Очигледно је било да су се Дражине снаге, осим поменутог циља, који није остварен јер су савезници (Енглези) одустали од искрцавања на Јадран, истовремено повлачиле испред партизана који су, потпомогнути Црвеном армијом, били ослободили Србију и Београд и сада надиру према западу. Крај рата је већ био познат, он је одлучен на Јалти и у Техерану, где су Стаљин,

Митраљезац на коњу:
Требавски „Козак“ РАДИВОЈ

Неустрашиви борац и командир
чете у Чивчијама Божо Татић
убијен послије рата.

Рузвелт и Черчил извршили подјелу Европе.

Правдајући промјену политike западних савезника пре-
ма Дражи Михаиловићу, којег су у првим годинама рата
помагали, сматрајући га вођом устанка и антифашистичке
борбе у Југославији, Черчил у својим мемоарима (књига V),
такође биљежи: »У Титов штаб стигла је (април 1944.) мно-
гобројна руска мисија, и вјероватно је да ће се Руси енер-
гично заложити за комунистичку Југославију на челу с
Титом...«.

Дража је на Требави остао до половине марта 1945. године и за то вријeme био врло активан. По његовом наређе-
њу у селима Требаве формирани су равногорски одбори
који су имали задатак да се брину о исхрани и смјештају
четничких јединица.

Пошто су усташе на Божић 7. јануара 1945. године у Модричи убили 69 Срба, углавном стараца, жена и дјеце, Требавски четнички корпус, потпомогнут јединицама срби-
јанских корпуса и дијелом Вучијачког одреда, ослободио је Модричу и Гаревац и том приликом заслужено казнио усташе. Тих дана у Модричи Дража и члан његове Врховне команде Мустафа Мулалић, предратни народни посланик за Грачаницу, формирали су Муслимански четнички кор-
пус.

Почетком фабруара 1945. године на Требаву пристижу и четничке јединице из Црне Горе и Херцеговине са Павлом Буришићем на челу. Ове јединице захватио је тифус. Било је много рањених и оболелих бораца. Обољело је и много бораца четничких корпуса из Србије. Више стотина умрлих сахрањено је на Требави, највише у селу Бушлетићу, јер су тифусари лежали и умирали у Дому културе у овом селу. Од тифуса је оболио и умро велики број становника Требаве.

Прелаз четничких корпуса преко ријеке Босне на Ву-
чијак започeo је у марту 1945. године. Прво су кренули
Црногорци са 400 рањеника, 700 тифусара и са толико обо-
љелих од других болести, дакле комплетна централна бол-
ница. Затим је почело пребацивање и осталих снага, али су
одмах упадали у борбе са партизанима који су их чекали
код Вучијака и у Централној Босни.

ПРОГОН ЧЕТНИКА

Исход рата је, дакле, био јасан: од искрцавања савез-
ника на Јадрану нема ништа, а партизанске снаге су већ
били надомак Требаве, источну Европу и источну Њемачку
са Берлином запосиједају трупе Црвене армије... Да ли у
таквим околностима пружати отпор наступајућем неприја-
тељу у ове крајеве? Било је сасвим извјесно: супротстави-
ти се, значило би изгубити војну силу и народ, готово све
оно што је током протеклих година спашавано и преживјело
захваљујући храброј одбрани и мудрости руководства. Зато
је и одлучено: не отпор по сваку цијену, али не и предаја!
Кренути за главнијом четничке војсke, али и по систему
гериле: онај ко неки пут, односно излаз, сматра повољни-
јим до успјешног повратка, нека тим путем иде.

Тако је дио требавских четничких снага кренуо према
централној Босни, Крњину. Тамо је кренуо и поп Саво Божић, и на том путу је овај велики и часни човјек и погинуо.
Други су остали у свом родном крају, по шумама и с оруж-
јем, а један дио се прикључио партизанима када су овамо
стигли.

Повлачењем кроз стрампутице средње Босне, четници
са Требаве водили су свакодневне борбе са партизанима,
успут су и гинули, неки пали у руке непријатеља. Многи
заробљени су одмах ликвидирани, без саслушања и суђења.
Тако је 18. априла 1945. године у ноћи на ријеци Босни у

Плочнику, између Добоја и Руданке, убијен велики број заробљених четника који су на ријечну обалу доведени у неколико камиона, повезани мебусобно жицом. Било је ту дosta голобрадих младића који су одступали са својим старијим, а да никада пушку нису у руке узели. Једноставно, плашили су се партизана, јер су о њима током цијelog рата кружиле застрашујуће приче, а знало се да сада и мобилишу младиће и шаљу их на прве линије борбе.

У Барама, четници су убијани под непосредном командом Озне. Покошени су митраљезима. Падали су заједно и тонули. Већина их је са Требаве. Само један од њих је преживио. Био је везан са **Миленком Марићем**, познатим борцем из Кожуха, сином члана четничког штаба **Милана Марића**. Миленко је, погођен пао у ријеку, и за собом повукао свог друга који је само лакше рањен и, на срећу, некако се ослободио жице. Када се све смирило изашао је из ријеке, прешао цесту и закуцао на врата Милана Петровића. До мајин га је примио, окријепио га, пресвукао и — човјеку, ето, оста глава на рамену.

Након ослобођења Добоја, 17. априла 1945. године, а тиме и запосједања Требаве од стране партизана, отпочела је потјера за скривеним четницима који су преживјели крвави пут, праву Голготу кроз средњу Босну; и преко Завидовића и Озрена стigli у своја села. Пробијали су се кроз борбу заједно са дијелом бораца са Озрена. Они који су одмах ухваћени били су убијени, а када је затим донесен Закон о амнистiji и помиловању, пријавила се новим властима већина оних који су се дотле задржавали у шумама. Како на Требави ни један четник није проглашен ратним злочинцем, мало их је након предаје изведено пред суд.

Нажалост, и послије амнистije, па и послије парламентарних избора 11. новембра 1945. године и након Уставотворне скупштине ДФЈ, која је одмах затим одржа-

на, чињени су злочини какви су ријетки и у државама са макар каквим правним и уставним поретком. Овај примјер то најдрастичније показује: другог децембра 1945. године, без саслушања, без суђења и могућности одбране убијени су мучки у селу Больанић, засеоку Зорани, у једној вртаци, **Новак Паравац**, командант Првог требавског батаљона, поручник Југословенске војске у отаџбини, и његова два борца, два брата Јеремић из Костајнице, Драгутин и Владо звани Биро (пет браће **Јеремић** из овог села — **Мика, Богдан, Мито, Драгутин** и **Владо** — дало је своје животе као четници Требавског одреда, сви у 1945. години). Новак Паравац и његови сaborци одлучили су и послије амнистije да не дижу руке увис, већ да остану у планинама, мада на својој души нису имали ни једну мрљу, ни један и ничији живот. Новак је само остао досљедан заклетви датој краљу и Отаџбини, као официр њене војске, а његови борци нису хтјели да га напусте. Када су, издајом, пали у руке Озниних трагача и, свезани, возом поведени у Тузлу, одакле је, наводно стигло такво наређење, свијепи пратиоци су их у Больанићу скинули са воза и недалеко од станице над њима извршили беспримјерни геноцид.

Највећи злочинци другог свјетског рата, на чијим душама лежи педесет милиона људских живота, када су изведени пред суд у Нирнбергу бранили су се лично, а имали су и брањоце и право жалбе. Али, не и њих тројица недужних пред Богом и људима, часних и невиних.

Овај, и други овакви примјери са истог полигона смрти, најавили су почетак једног система владавине чији се ген протеже још од судбине Романових, посљедње руске царске породице.

У потјерама за »бандом«, Озна је вршила страшну тортуру, не само над ухваћеним борцима на Требави већ и над њиховим породицама и пријатељима. Позната је трагична судбина **Богдана Жигића**, храброг бораца, симпатичног младог момка из Кожуха. Богдан је дуго пркосио потјери, крио се и појављивао тамо где се најмање очекивао. Али, приликом једног окружења у селу Корница (Посавина) 1947. године, када је закључио да је излаз безнадежан, Богдан Жигић је сам себи одузео живот. Пошто нису успјели да га живог масакрирају, они којим није хтио да преда своју судбину, чинили су то над њим мртвим ...

И старије људе и жене органи Озне пребијали су до бесвиести, полунаре и босе држали на снијегу сатима, појединци су ту и убијани (случај Анђе, супруге **Голуба Божановића** и др). Неке су одводили у (сада) злогласну вилу у Добоју, на улазу из Бара у град. Још и данас су само зидови те Ознице хапсане свједоци шта се између њих тада догађало.

ПАЛИ У ОДСУТВУ СУДА И ПРАВДЕ

Пред крај рата, или непосредно по његовом завршетку, трагично су скончани животи и многих других познатих бораца, војних и политичких руководилаца у Требавском четничком корпусу (чланови штабова, команданти бригада и батаљона, командири чета, обични борци, позадински радници). Међу њима су **Бошко Урошевић**, бивши члан штаба Требавског одреда, замјеник команданта бригаде и члан Судског вијећа, затим **Милан Марић**, познати национални борац и члан штаба Одреда и његов син **Миленко**, те чланови штаба Одреда и Корпуса поп **Милош Ботић**, **Василије Лалић**, **Боко Милошевић**, **Петар Арнаутовић**, **Петар Борота** и други. Ухваћен је и ликвидиран непосредно по ослобођењу **Вељко Павловић**, командант Трећег (осјечанског батаљона), **Василије Павловић**, позадински руководилац у Од-

реду, храбри борац и командир чете у Чивчијама **Божо Татић** и други.

У току рата, а нарочито у првим мјесецима 1945. године, када се окупатор повлачио из Југославије, у борбама су многи Требављани погинули или »нестали« у ратном вихору. У тим пресудним драмама и неизвесностима, неки су, стицајем прилика, мијењали идејне боје и, с илузijама да иду правим путем, окретали против дотадашњих сабораца.

У таквим околностима, али, несумњиво, са опредјељењем и крајњим циљем да се из земље истјера окупатор и да сване дан побједе и слободе, сачува отаџбина и национално биће, без обзира под којим стегом, Требава је дала многе жртве. Већ су споменута многа позната имена која су дала обол у крви непосредно пред устанак, у току устаничких борби, затим као борци Озренског одреда до почетка 1942. године када је формиран Требавски четнички одред који је одмах имао и прве жртве. Нажалост, веома мали број имена оних који су пали од тог времена до краја рата нашао се на овом мјесту, као и имена оних који су истовремено губили животе у разним другим околностима (као жртве рата и сл.). Формирањем Удружења четника-ветерана другог свјетског рата крајем прошле године, започео је и рад на утврђивању списка имена свих погинулих ратника са Требаве, и сви они ће добити одговарајуће мјесто у посебној публикацији, па и у овој, у, наиме, њеном евентуално другом издању.

Доносимо имена још око 150 Требаваца погинулих као четници, и у разним другим околностима. (На начин како је утврђен списак погинулих Костајничана, требало би за сљедећу публикацију ове врсте исто тако учинити и у осталим селима на Требави).

КОСТАЈНИЦА. Непосредно пред крај рата ово село је дало више жртава него у претходне три године. Тако су као четнички борци живот изгубили: Чедо РИСТИЋ, Чедо ОСТОЛИЋ, Ненад ЛИСИЧИЋ, Игњат ЖИГИЋ, Божидар ФИЛИПОВИЋ, Раде МИЛИБЕВИЋ, Ранко ЦВИЈАНОВИЋ, Богдан ФИЛИПОВИЋ, Недељко ЈОВИЋ, Миланко РИСТИЋ, Мирослав БЕЛИЋ, Обрад МАРЈАНОВИЋ, Драгутин, Богдан, Мика, Димитрије и Владо ЈЕРЕМИЋ (пет браће, сви убијени 1945.), Василије БЕЛИЋ, Благоје ФИЛИПОВИЋ, Божо ФИЛИПОВИЋ, Димшо БЕЛИЋ, Јован Л. БЕЛИЋ, Митар ФИЛИПОВИЋ, Млађен ФИЛИПОВИЋ, Богдан ИГИЋ, Јован ЈОРГИЋ, Недељко ЈОВИЋ, Цвијан МИЛИБЕВИЋ, Pero (Илије) МИЛИБЕВИЋ, Никола (Саве) РАДОВАНОВИЋ, Драгољуб ФИЛИПОВИЋ, Васиљ ЦВИЈАНОВИЋ, Миленко ФИЛИПОВИЋ, Госто ФИЛИПОВИЋ, Петар НОВАКОВИЋ, Лука ПРЕШИЋ-ЛУИЗ, Драго КРИШИЋ, Марко КРИШИЋ, Симо Ј. СИМИЋ, Благоје СТАНОЈЕВИЋ, Остоја БАБИЋ, Бошко РИСТИЋ, Благоје Т. СИМИЋ (Тривуновић), Божо Т. СИМИЋ (Тривуновић), Јово С. ОСТОЛИЋ, Милан С. РАДОВАНОВИЋ. (Новака Паравца, комandanata Batađona već smo spomenuli).

При завршетку рата, у партизанима, погинули су Милан БЕЛИЋ (1945.), Никола ЈОРГИЋ (1945.), Борђе МИЛИБЕВИЋ (погинуо код Трста 1945.), Никола РАДОВАНОВИЋ (1945.), Нада БАЊАНИН (1943.).

Један од организатора устанка у КОСТАЈНИЦИ и командир Костајничке чете у Озренском одреду до фебруара 1942. године, Никола БЕЛИЋ, умро је од тифуса, само некоико дана након особоћења Добоја.

Године 1943. фашисти су на ријеци Спречи стријељали Трифка и Башка БОРБИЋА. Фашисти су, такође, 1944. године, на ријеци стријељали Благоја и Божу ФИЛИПОВИЋ-синови Боже.

Жртве рата у КОСТАЈНИЦИ такође су: Новак (Павлов), ПАРАВАЦ (дјечак) и Јово МАРИЋ (дјечак). Њих је убила њемачка граната из Руданке. Страдале су и Љепосава и Јефа СТАНИЋ. Живот је изгубио и Маријан ЖИГИЋ, а од авионске бомбе и Стојка КРШИЋ. Миланку ЛУКИЋУ усташки лекар отровом одузeo живот (1941).

СРПСКА ГРАПСКА (Товира, Прањковци): Весо ЦВИЈАНОВИЋ, Милан БУРБЕВИЋ, Благоје БУРБЕВИЋ, Светозар БУРБЕВИЋ, Лука ГОЈКОВИЋ, Јово ЈЕФТИЋ, Којо ЈОКСИМОВИЋ, Милан МИШИЋ, Светозар ОСТОЛИЋ, Милош ПАВЛОВИЋ, Лазо СМОЉИЋ, Димшо ТОДОРОВИЋ.

КОЖУХЕ: Марко БЕРИЋ, Марко ЈОВАНОВИЋ, Мирко МИЋИЋ, Бошко МИТРОВИЋ, Каменко МИТРОВИЋ, Новак МИТРОВИЋ, Бранко НИКОЛИЋ, Здравко САЈИЋ, Владо СЕКСАН, Борка СИМЕУНОВИЋ, Живко РАДЕТИЋ, Димшо ЖАРИЋ, Бранко КУЛЕБИЦА (погинуо јуначки у борби у Градачцу 1942.).

ПОРИЈЕЧЈЕ: Анђелко КОЈИЧИЋ, Борђо ЖУНИЋ, Pero ЖУНИЋ, Стјепан ЖУНИЋ.

БУШЛЕТИЋ И ЦЕРОВ ГАЈ: Pero АРСЕНИЋ, Бука С. ЧАКАРЕВИЋ, Нина ФИЛИПОВИЋ, Богдан ГРАБОВАЦ, Цето ОСТОЛИЋ, Петар СИВЧЕВИЋ, Анка СКОПЉАК, Петра СКОПЉАК, Рајко СКОПЉАК, Буђа КОСТИЋ, Симо ВАСИЋ, Петар ВАСИЉЕВИЋ, Стефан ВАСИЉЕВИЋ, Митра ЖАРИЋ.

СТАНИЋ РИЈЕКА: Милан М. ГАВРИЋ (убили га Нијемци на Спречи 1943.), Јања ГАВРИЋ-ЈОРГИЋ, Недо М. ПАНИЋ (убили га Нијемци на Спречи 1943.), Миленко СИМИЋ.

СКИПОВАЦ: Остоја ГАВРИЋ, Којо РИСТИЋ, Јово САВИЋ, Лука СПАСОЈЕВИЋ, Петар СТОЈАНОВИЋ, Василије ТОМИЋ, Милица ТОДОРОВИЋ.

КОПРИВНА: Симо ЈАКОВЉЕВИЋ, Миленко ЈАКОВЉЕВИЋ, Бранко ЈАКОВЉЕВИЋ, Богдан ЈАКОВЉЕВИЋ, Мирко КНЕЖЕВИЋ, Војин СТЕВАНОВИЋ (командант батаљона), Милутин ДЕСПОТОВИЋ, Петар ДЕСПОТОВИЋ, Бранко ДЕСПОТОВИЋ, Душан МИЋИЋ, Чедо ВАСИЋ, Радован КАТИЋ, Бошко ЖИВКОВИЋ, Чедо ТОМИЋ, Светозар ТОМИЋ, Стево МАРКОВИЋ, Јанко ГВОЗДЕНОВИЋ, Спасоје БУРИЋ, Петар С. ПАВЛОВИЋ.

ДОЊИ И ГИРЊИ ОСЈЕЧАНИ: Милан БЛЕСИЋ, Милоје БЛЕСИЋ, Живко БЛАГОЈЕВИЋ, Стана БЛАГОЈЕВИЋ, Обрад ЈОВИЋ, Душан КУЗМАНОВИЋ, Милан ЛУКИЋ, Милан ПАВЛОВИЋ, Цвијетко ПЕЛИЧИЋ, Јованка ПЕЛИЧИЋ, Милош СТОЈАНОВИЋ, Божо НИКОЛИЋ, Љубица ТОДИЋ, Миленко МИЛИЋЕВИЋ, Бранко МИШИЋ, Пере ВАСИЉЕВИЋ.

СУБЕЊЕ И ТОРТУРЕ

Након ослобођења организована су и субења »због тешких злочина против народа и државе«, учинјени након рата. Поп Тошо Трипуновић, велики човјек, вриједан поштовања, из Кожуха, тек што се вратио из изbjеглиштва, из Србије, где су га 1941. године протjerале усташе, осуђен је на смрт, а са њим, такође на смрт и Стана Ристић из Кожуха. Осуђено је, заједно са њима, и још неколико Кожушана (Борка Марић, кћерка Милана Марића, Станојка Стефановић, Раде Сексан и још неки). Они су добили временске казне, а свештенику Тоши и Стани је смртна казна касније замјењена двадесетогодишњом робијом. Субењи су због »побуне против власти и сарадње са одметницима«. Била је то типична судска фарска.

Тек што је хајка на »одметнике« и њихове породице и пријатеље донекле смирена, отпочела је 1948. године нова тортура. Због раскида са Стаљином (Информбиро) људима

су зачепљена уста, а онда отпочиње акција обавезног откуп- па пољопривредних производа (житарица, млијека, вуне, стоке . . .). Нема сумње, та мјера је тада била нужна, али начин на који је од многих изнуђивано давање обавезе, био је драстичан. Онај ко је имао давао је, а они који нису имали, хапшени су, бatinani и присиљавани да посуђују, купују . . ! У екипама из среза, које су водиле ову акцију, били су: члан комитета, повјереник из среза и официр УДБ-е као и посебне групе. »Другови« су имали овлаштење да хапсе, ударају, вежу, претурају све по кући. И они су то врло ревносно спроводили, да би дошли до било каквог »доказа« за отпор новој власти.

Рачуна се да је у требавским селима просјечно сваки трећи домаћин био притваран бар дан и ноћ у подруму мјесног одбора, а многи су у затворима провели и по мјесец, два и више.

У Костајници су једног старог човјека физички напали у канцеларији Мјесног одбора, али се он, бранећи се, дugo рвоа са среским активистом и савладао га (касније је, најалост, према њему примијењен драстичнији метод), други, такође старији Костајничанин, нађен је 1950 године на Бурђевдан на цести у несјесном стању, обливен крвљу. Зна се ко га је премлатио — један повјереник из Среза, а зато што је овај угледни и поштени домаћин тога дана, умјесто на орање, како је свима било наређено, отишао куму на крсну славу, једној жени у Костајници Горњој чупана је управо тих дана коса, а у Осјечанима је на Бурђевдан те исте године ухапшен повјереник за трговину у Срезу, пошто је виђен на слави код пријатеља, умјесто да је, како је наређено, обилазио поља и контролисао сјетву. Да — на Бурђевдан! Из дугачког списка оваквих примјера издваја се и онај када је у Кожухама ухапшен и некуда заувијек одведен један такође угледни пољопривредник само зато што није на вријеме био измирио дуг држави. Многима је

насилно одузимана земља коју су касније »поклањали« држави...!

Уз све то народ је »убјеђиван« да је прави и једини пут до социјализма на селу — организовање сељачких радних задруга (СРЗ). Била је то копија совјетског система колективизације села и пољопривреде, у ствари (у пракси) његовог назадовања, до уништења. Милом или силом у многим селима у Требави формиране су СРЗ, за шта је услов био најмање 15 домаћинстава укључених у задругу са цјелокупном покретном и непокретном имовином. Ови сурогати од задругарства животарили су, распадали се до 1953. године, када је и сама савезна влада признала да је инсистирано на ономе што се овдје објективно не може остварити. Те године законом су ликвидиране све СРЗ у Југославији.

Са свим тим невољама ишла је и обавеза старијих људи и жена у селима да по мјесец-два иду на добровољни рад (фронтовске бригаде). Пошто је у исто вријеме и омладина одлазила на добровољне радне акције, то је тих година (углавном између 1946. и 1953.) село остајало без доволно радне снаге способне за обраду пољопривреде. А држава је тражила своје. Село је преживљавало тешке дане и године.

ПОСЉЕРАТНИ »РАЗВОЈ«

Мало је региона у Босни и Херцеговини којима су послије другог свјетског рата тако немилосрдно и грубо окречнута леђа, као што је то случај Требаве. Једино што је ово подручје »добило«, али то није учињено ради њега, је жељезничка пруга Шамац—Добој—Сарајево, која пролази рубним сјеверозападним дијелом Требаве, поред ријеке Босне. Ова пруга је, истина, омогућила да се већи број Требављана запосли одмах иза рата у добојским установама и преду-

зећима јер су жељезници користили за превоз до радног мјеста.

Нешто касније, седамдесетих година, на истој релацији уведен је и редован аутобуски саобраћај, што је доприњело лакшем и бржем превозу, нарочито ученика, из појединачних села из унутрашњости Требаве (Палежница и др.). Тих година приведена је крају и електрификација већине домаћинстава на Требави. Посао је трајао дugo, споро и народ је дао крупан допринос да би дошао до електричне струје.

Модерно и савремено да, али поштујмо и враћајмо се и традицији: Народна изворна ношња са Требаве.

Али, оно што је остalo потпуно занемарено на цијелој Требави су — путеви. Главна цеста из правца Добоја до Модриче, испод Требаве, са сјеверозападне стране, иако другог реда, дефинитивно је асфалтирана тек 1991. године. То је оних шест-седам километара лошег пута од центра Кожуха до Вуковића, на граници са Копривном. Остали,

већи дио пута од Добоја до Кожуха модернизован је парцијално, километар по километар у протеклих петнаест година. И то је све, до прије годину дана, када су на подстичај управо формиране Српске демократске странке, отпочеле акције на модернизацији путева кроз требавска села. Највише и најбрже је учињено у **Осјечанима** и **Костајници**.

Тужна је и готово невјероватна прича оних који добро познају стазе и богазе на Требави, а то су прије свега туристи и ловци, прича по којој се доскора између поједињих села у овом крају једва путовало запрежним колима, па и пјешице, по старинским путевима пуним рупа и вододери-на. Кроз нека села није било ни таквих путева, па чак ни до легендарне Дуге Њиве, која је својим бунама и отпори-ма завојевачима, својим тајнама које се тек откривају и »десифрују«, ушла у свијет историје и у тај свијет увела и цијелу Требаву. Њен народ пружао је отпор и турским и аустроугарским завојевачима (Требавска буна, »младобосанци«, солунски добровољци, којих је са овог подручја било више од 150, устанак 1941. године и четворогодишње војевање снажног и компактног четничког одреда).

Са модричке стране, до врха Дуге Њиве, изградња ма-
кадамског пута отпочела је тек 1964. године. Пут је прављен
уз велику узбрдицу, кроз гудуре, преко њива, кроз шуме,
преко вртача и потока, некадашњим козијим стазама. Нар-
од је градио добровољно и новчаним самодоприносом. Др-
жава је помагала пројектима и са нешто механизације.

Није то био једини примјер запостављања Требаве и занемаривање њених богатстава које је природа нудила. На цијелом овом географском комплексу нема ни једне зна-
чајније производне радне организације. У неким селима
(Костајница, Клокотница) лоцирани су мањи производни
погони који запошљавају по неколико десетина радника.
Колектив погона конфекције у Клокотници већ с почетка

производње, прије десетак година, пао је на кољена и пред овај рат се овдје више штрајковало него радило.

Несхватљиво је нарочито то, зашто социјалистичка власт за 45 година постојања није оцијенила неопходним изград-
њу бар једног моста на ријеци Босни од Добоја, до Модри-
че (западна страна Требаве). Године 1969. у Костајници је подигнут жичани — висећи мост, искључиво за пјешаке.
Конструкцију је дала Жељезара Зеница, а велики новчани прилог обезбиједио је народ из требавских села. Мост је добро служио док се, неколико година прије овог рата,

Жељезничка станица Костајница

није амортизовао и био толико оштећен да се више није могао користити. Један бетонски мост на Босни између Добоја и Посавине био би од непроцењиве користи, како за економску сарадњу требавског, крњинског и вучијачког краја, тако и за туризам, транзит, и уопште за ширење и јачање друштвено-политичких и културних веза између по-менутих подручја, и много шире. Тек 1991. године између Костајнице и Бара (предграђе Добоја) саграђен је, релативно брзо, бетонски мост преко Босне, захваљујући иницијативи Српске демократске странке. Његов значај већ у ове протекле две године нема цијену.

У центру Осјечана, уз Основну школу, гради се нови Свети храм.

И још један примјер занемаривања овог дијела општине Добој и цијеле Требаве. Прије нешто више од тридесет година у **Бушлетићу** је био отворен рудник угља. Стручњаци су утврдили велике залихе и висок квалитет угља. Међутим, рудник је затворен прије него што је потрошачима испоручио прве тоне из своје богате утробе. Никада још, бар за ширу јавност, није објашњено зашто се овај рудник угасио, па се до »информација« долазило према претпоставкама и према ономе како је то коме одговарало. Остаје, dakле, једна значајна потенцијална могућност да се том локалитету врати његова будућност.

У неколико села на Требави постоје земљорадничке задруге. Неке су, с обзиром на околности, релативно добро организоване (раније или сада), као у Осјечанима где су интензивирани многи облици дјелатности и сарадње на ширем подручју, затим у Сјенини Ријеци, Палежници и неким другим селима. Али, због окретања леђа пољопривреди и задругарству, још од првих година прошлог рата од стране државе, још дуго времена ће, нажалост, у задругарству чинити окосницу — трговина мјешовитом робом. Немоћ државе да објективизира робно-новчане и производне односе у пољопривреди остаје и даље велика траума у нашој економици. А Требава има много предности да развија интензивно задругарство и да на селу задржи, и да у њега врати, многе образоване младе људе.

* * *

Тако Требава, њени становници, њена села, чекају боље дане. Они долазе! Природа нуди богатство и оно је надахват руке, само што те понуђене елементе треба додирнути и оплеменити.

Један потез је учињен, направили су га научници прије неколико година. Еколози, љекари, ветеринари, агрономи,

фармацеути, зоологи, шумари... прокрстарили су Требавом и непосредно се увјерили у неограничене природне ресурсе. Јединствен закључак експерата је атрактиван: ово је једно од најчистијих поднебља на коме су боравили и истраживали услове за живот флоре и фауне и могућност за оплемењивање елемената из утробе земље и на њеној површини. Чист ваздух, здрава вода и храна — основни су елементи и богатство Требаве за дуговјечан, здрав и нормалан психофизички развој човјека.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- МИЛЕНКО С. ФИЛИПОВИЋ: »Прилози етнографском по-
знавању сјевероисточне Босне«.
- ВЛАДИМИР ДЕДИЈЕР: »Сарајево 1914«.
- МИТАР ПАПИЋ: »Историја српских школа у БиХ«, издање
Академије наука и умјетности БиХ, Сарајево.
- ЧЛАНЦИ И ГРАБА за културну историју источне Босне
прилог С. Куленовић). Музеј источне Босне, Тузла.
- »ДОБОЈ — ДРУШТВЕНО-ПРИВРЕДНА КАРТА КОМУНЕ«,
издање СО Добој 1978.
- »ДОБОЈСКИ ЛОГОР«, издавач »Глас комуна« Добој 1989.
- »ИСТОЧНА БОСНА У НОБ-и«, Војно-издавачки завод Бео-
град, 1971.
- »ХРОНИКА МОДРИЧЕ«, издавач Скупштина општине Мо-
дрича.
- ТОДОР ВУЛАСИНОВИЋ: »Озренски партизански одред«,
III издање, 1979.
- »ОД УСТАНКА ДО ПОВЈЕДЕ«, издавач СУБНОР Добој.
- »ЗАСТАВА О БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ«, »Свјетлост« Са-
рајево 1953. године.
- РОДОЉУБ ЧОЛАКОВИЋ: »Записи из НОР-а«, јубиларно из-
дање 1977.
- АЛЕКСАНДАР ГИЛЬФЕРДИНГ: »Путовање по Босни, Хер-
цеговини, јужној Србији и Санџаку«, »Веселин Масле-
ша« Сарајево 1972.

В. ЧЕРЧИЛ: »Други свјетски рат« (мемоари), књига V.

»БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА — знаменитости и љепоте«,
»Књижевне новине« Београд.

СВЕТОЗАР ВУКМАНОВИЋ ТЕМПО: »Револуција која тече«
(мемоари), Књига I.

Кориштена документација Регионалног музеја, Народне библиотеке и Регионалног архива у Добоју, као и казивање мдогодројних појединача (сјећања, легенде), посебно за период другог свјетског рата, па им се Редакциони одбор овом приилком захваљује. Посебна захвалност рецензентима Добрилији БЛЕЛИЋ, етнологу Регионалног музеја, која је дала и корисне сугестије за употпуњавање неких значајних чињеница, прије свега за период од праисторије до почетка XX вијека на овом подручју; Павлу СТАНИШИЋУ, књижевнику и директору Регионалног архива за начелне сугестије и реалну оцјену, а такође и Милеви БАНДУКИ, професору, за допринос језичкој култури текста, те Воји ВУКОВИЋУ, публицисту, за допринос представљању народних обичаја и предања на Требави.

С А Д Р Ж А Ј

Из рецензије	4
Умјесто увода	5
Дуга Њива — истине и легенде	7
Људима и долинама	8
Поријекло становништва	11
Насеља и родови	14
Обичаји, легенде, фолклор, писменост	39
Слава, Божић, Васкрс	42
Споменици писмености	46
Требавска буна	50
Долазак новог окупатора	56
У својој држави	57
Устанак и четнички одреди	59
Прве устаничке жртве	66
Нови план напада	68
Борба се наставља	69
Народ Требаве својим борцима	72
Пали на Озрену	73
Требавски четнички одред	74
Од одреда до корпуса	79
Савјетовање четничких одреда	81
Снага одреда	82
Партизански функционери на Требави	90
Муслиманска села	92
Савезници и четници	93
Дража на Требави	95
Прогон четника	99
У одсуству суда и правде	102
Суђење и тортура	106
Посљератни „развој“	108
Литература и звори	115
Садржај	117
На крају	118

НА КРАЈУ ...

Чланови Редакционог одбора дали су низ корисних сугестија и подстицали напоре за што прегледнији и објективнији приказ прошлости Требаве према усвојеној концепцији.

Многи пријатељи својим указивањем на конкретне чињенице, обогатили су садржај, а фотосима из породичног албума илустровали и потврдили дате истине.

Познати фотограф Слободан ИГЊАТОВИЋ дао је изузетан прилог публикацији уступљеним снимцима свих цркава на Требави, као и снимцима неких других историјских мотива.

Млади фотограф Зоран БУКИЋ, такође је пружио неопходну помоћ техничким побољшању неких илustrација.

Свима најсрдачније захваљујем.

АУТОР

ТРЕБАВА

предјели, људи, обичаји

Издавач:

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА ДОБОЈ

За издавача:

Мр Алекса АЛАЦИЋ

Припремио:

Душан ПАРАВАЦ

Штампа: ДД „ГРАФИЧАР” Добој

За Штампарију: Инж. Симеун БУКЕЈЛОВИЋ